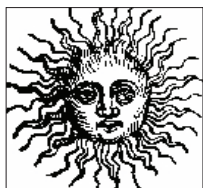

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2018. december
XXV. évfolyam 4. szám

Az 1960-as évek elején Rózsika reggel fél 8-kor lépett ki a Virág utca 46-os számú ház kertkapuján. Lépteit a kerítés mellől árnyliliomok figyelték. Nem volt már fiatal, de fűrgén igyekezett a Phöbus újpesti központja felé. Frissen érkezett, talán sejtette, hogy az élet még ugyanannyi esztendő-t tartogat számára, mint amennyit addig megélt. A könyvelésen az észak-pesti fogyasztók szám-láit vezette. Volt valami közös az Újpesti Erőmű mitológiából kölcsönzött márkane-vében és az erőmű tisztviselő asszonyában, aki a háború után özvegyen maradt, és az ugyancsak özvegy Imrével kezdett új életet. Phoibosz, azaz „fényhozó”, ezt jelenti a név, amely eredetileg Apollón jelzője volt.

A Phöbus Villamos Vállalatok Rt. 1912-ben kezdte meg működését Újpesten. Az ipari áramszolgáltatás hírnökeként gyá-rakat, vasútvonalakat, intézményeket és csa-ládi otthonokat látott el elektromossággal. A telep szénnel üzemelt, a nyersanyagot közel ötven évvel később cserélték föld-gázra, éppen akkor, amikor Rózsika a cégnél dolgozott. Ma már a városrész távhő- és melegvíz-ellátását is innen biztosítják és a gyógyszergyárba is innen vezetik a gőzt.

A '60-as évek nyári délutánjain gye-rekzsivajtól volt hangos a Virág utca, kis-fiúk rúgták a bőrt. Rózsika pontosan 5-kor ért haza. Imre a kertben már nyitotta is a nyugágyakat és a frissen locsolt árny-liliomok illata betöltötte a kertet. □

Rojkó Annamária

Kadlecovits Géza

1939 – 2018

Amikor Kadlecovits Géza halálhíréről értesültünk, hiányának fájdalma óhatatlanul egy régi mondás helyi változatát juttatja eszünkbe: „amit Géza bácsi nem tudott Újpestről, az nem is létezett”.

Kadlecovits Géza, lapunk alapító szerkesztője szenvedélyesen kutatta szülővárosa történetét. Idei első számunkban Szöllősy Marianne-nak arról mesélt, hogy a Tanoda téri iskolában egykori elsős tanítónője keltette föl benne a lakóhelyének múltja iránti érdeklődést. A Kadlecovits-gyerekek – Géza és két lánytestvére – korán elvesztették az édesanyjukat. A továbbtanulásra vágyó kamaszfiú, a család szűkös anyagi helyzete miatt, a gimnázium helyett ipari tanulónak állt. Maga sem sejtette, hogy ez a kényszerpálya végül egy életre meghatározza számára azt a teret, ahol kibontakoztathatja különleges képességeit. 1955-ben elektroműszerészként került az Egyesült Izzóba, ez lett élete egyetlen munkahelye.

Hamar felfigyeltek kiváló szervezői képességeire. Szakmai körökben és Újpest – akkoriban szigorúan IV. kerület – civil életében is hatalmas kapcsolati tőkével rendelkezett. Több évtizedes pályája csúcán a vezérigazgatói titkárság vezetője volt.

Az 1960-as évek végétől közel negyedszázadon keresztül vezette a Tungsram Természetjáró Szakosztályát. Legendás kirándulások fűződtek a nevéhez. A virágzó újpesti turistaélet nyomán választották később a Magyar Természetjáró Szövetség elnökévé.

Egy televíziós vetélkedő kapcsán, a kerületi csapat tagjaként kezdett Újpest ipartörténetének kutatásába. Az általa összegyűjtött tárgyi emlékek később két fontos intézmény megalapítását is segítették: a Tungsram gyári múzeumaét és az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményét. Az Egyesült Izzó gyártörténeti bizottságának elnökeként koordinálta a vállalat történetét bemutató kötet szerkesztését.

A rendszerváltás újabb lendületet adott tevékenységének. Alapító tagja volt az Újpesti Értelmiségi Klubnak, amelynek keretein belül

létrehozta az Újpesti Városvédő Kört / Egyesületet (amely később örökös tiszteletbeli elnökévé választotta). A '90-es években már nem volt tabutéma a gazdag múltú, egykori „rendezett tanácsú város”, amelyet az előző két évtizedben politikai okokból „eltakartak” a lakótelepi házak. Kadlecovits Géza erre emlékeztetve, a városrészt hosszú időn át szolgáló polgárok elismeréseként megalapította az „Ad honorem Újpest 1840–1990” kitüntetést, majd 1992-ben – hagyományteremtő szándékkal – a városrész diákjai számára megszervezte az első újpesti helytörténeti vetélkedőt.

A Tungsram Aschner Lipót Alapítványa és az Újpesti Helytörténeti Alapítvány létrehozása ugyancsak az ő nevéhez fűződik. Lapunkat ma is az alapítvány (2001 óta Újpest Önkormányzata támogatásával) gondozza és jelenteti meg. 1994 és 2000 között a folyóiratot Kadlecovits Géza szerkesztette, később pedig rendszeresen publikáló szerzőink között üdvözölhettük.

Izzó lakótelepi otthonában, a „fogadószobában” még idén nyáron is egymásnak adták a kilincset a barátok és a helytörténészek. Betegsége ellenére maga főzte kávéval, süteménnyel kínálta a vendégeit. És senki nem távozhatott üres kézzel, minden alkalommal előkerült valamilyen személyre szóló ajándék, egy könyv, egy kép, egy leírt történet.

Felesége Edit, és Ákos fia olyan rendkívüli háterszágot teremtettek számára, amelyben a hobbijának élhetett. Büszke volt unokájára, akiről sokat mesélt. Nyugdíjas éveiben szenvedélyesen gyűjtötte az anyagot tematikus könyveihez. Számos kötete jelent meg; az elmúlt hónapokban is dolgozott. Szerette volna sajtó alá rendezni az újpesti orvosokról szóló hiánypótló kézikönyvet. Sajnos erre már nem maradt ideje és ereje.

Kadlecovits Géza – „Géza bácsi” – Újpest díszpolgára, Újpestért-, Budapestért- és Arany Horgony-díjas helytörténész életének 80-dik évében, hosszan tartó betegség után november 29-én elhunyt. Emlékét minden lapszámunkban őrizzük. *A szerkesztőség*

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tiszteletbeli elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
DR. KRISKA GYÖRGY
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
FORGÁCS ANDRÁS *okl. gépészmérnök*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár,*
gimnázium-igazgató
DR. HOLLÓSI ANTAL *sebész főorvos,*
ny. orvos igazgató
IVÁNYI JÁNOS *okl. építőmérnök*
KÖRÖSI ZOLTÁN *író, filmforgató-*
könyv-író, dramaturg
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LASZIP GÁBOR *történész*
LŐRINCZ RÓBERT *könyvtáros,*
könyvtárigazgató
DR. MEZEY BARNA *jogtörténész,*
tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE
AJK Állam- és Jogtörténeti Tanszék)
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró,*
szerkesztő
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-*
gyűjtemény-vezető
DR. UDVARVÖLGYI ZSOLT *törté-*
nész, szociológus, főiskolai docens
(AVKF, Vác)

Kiadja: Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2018. december
XXV. évfolyam 4. szám

Az Újpesti Erőmű épülete (részlet)

1	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>A fényhozók Újpestje</i>
2	<i>Kadlecovits Géza 1939 – 2018</i>
	Tanulmány
4	LASZIP GÁBOR <i>Az első újpesti labdarúgók, 3. rész</i>
5	DR. MEZEY BARNA <i>Plósz professzor minisztersége</i>
7	DR. UDVARVÖLGYI ZSOLT <i>Az újpesti ONCSA-telep nyomában, 4. rész</i>
	Közlemények
9	FORGÁCS ANDRÁS <i>Bankok az ipari fejlődés szolgálatában</i>
12	IVÁNYI JÁNOS <i>Phöbus Vilamos Vállalatok Rt., az Újpesti Erőmű</i>
15	LŐRINCZ RÓBERT <i>Újpesti gyártüzek, 2. rész</i>
18	DR. HOLLÓSI ANTAL <i>Aki nem a betegséget, hanem a beteget gyógyította – Dr. Császár Gyula</i>
20	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Prém Margit, az adományozó, 12. rész: „Hegyek a mennybe vezető úton”</i>
22	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 14. rész</i>
24	KÖRÖSI ZOLTÁN <i>Nyers, zöld fűszálak – focinovellák, LILA</i>
	Híres újpestiek
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Wass Sámuel gróf</i>
	Interjú
29	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Hatvanöt éve újpesti</i>
32	Helytörténeti hírek

Az első újpesti labdarúgók, 3. rész

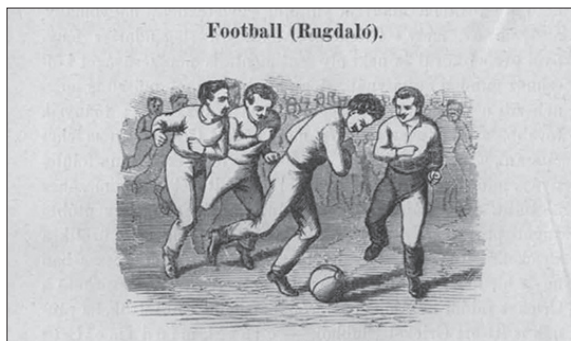
Az 1898 novemberében rendezett első, labdával játszott népszigeti futballmérkőzést követő történetekről az UTE későbbi elnöke – az 1899 nyarán még csak 14 éves – Szűcs János a Sporthírlapban 1923. november 15-én megjelent visszaemlékezéseiből értesülünk: „1898 augusztusában, éppen mikor a kereskedelmibe iratkoztam, egyszer nagy titokzatossággal közli a testvér-bátyám, hogy délután klubot csinálunk a Schöneknél. Szörnyen izgatott a dolog. Ott voltak: Baráth Lajos, Dinich Károly, Ladányi Dezső, Szűcs Aladár, Dános Dezső, Schön Jenő; azt hiszem Ugró Károly és Müller Imre is ott volt. Engem, Schön Sanyit, Dinich Ödönt és Vidort nem engedlek be a „sufniba”, már mint a gyűlésbe, mert nem értük el a korhatárt; mi csak kütagok lehettünk. Az egyesület UFC néven alakult és elnöke Baráth Lajos lett (jelenleg a fővárosnál, mérnök), kapitány Dinich Károly”. A Szűcs által említett, Schöneknél történő megbeszélés, ahol klub alapítását tervezték, valójában 1899 nyarán történhetett. Az 1885. február 18-án született Szűcs vélhetően ekkor iratkozott be középiskolájába, hiszen ekkor érte el a szükséges kort. Szűcs János beszámolója azért is fontos, mert ekkor még Ladányi Dezsőt a saját társaságuk tagjaként, az UFC alapítójaként említi, sőt, úgy emlékszik, hogy Dinich kapitányi kinevezésén „szörnyen megbántódott s bár ő lett a pénztáros, néhány hónappal később mégis ellenklubot

csinált”. A be nem jelentett „vadegylet”, az UFC pénztárosaként említett Ladányi nevét 1899 decemberében, a tényleges klubba alakulás pillanatában azonban már nem találjuk sem pénztárosként, sem más pozícióban az alapítók névsorában. Ladányi Dezső legközelebb az Újpesti AC 1900. júliusi megalakuláskor adott hírt magáról, mint az új klub kapitánya.

Az 1899. augusztusi elhatározást követően a csapat a népszigeti tisztás helyett új helyszín után nézett. Dinich emlékei szerint: „1899. október havában elhatároztuk, hogy búcsút mondunk a Népsziget kedves fáinak, mivel ott nem lehet kétkapus tréninget tartani. Sportműködésünk színhelyét a jutagyár melletti homokra tettük át. Bokáig sár volt ott a talaj, sok volt a királytövis, mégis elsajátítottuk a labdarúgás abc-jét, mire az első nagy hó leesett”. Szűcs János erre is egy év tévedéssel emlékezett: „Első pályánk a jutagyári domb volt. Ott játszottunk 1898-ban”. Ezek szerint a korábbi népszigeti alapok után 1899 őszén új helyszínen kezdett igazán komoly formát ölteni az első újpesti futballcsapat: volt már egy kezdetleges pálya a Jutagyár mellett, a későbbi újpesti kocsiszín környékén, voltak játékosok és volt valódi bőrlabda is!

1899-ben „hosszú volt a tél, elég idő jutott a berendezkedésre. Rendszerint Baráthéknál jöttünk össze tanácskozni...” – írta Dinich. A később „jutagyáriakként” vagy „Váci útiakként” emlegetett társaság tagjai, amikor már az időjárási körülmények miatt futballozni nem tudtak, hozzáfogtak csapatuk hivatalossá tételéhez.

Ez a hosszú, 1897 márciusában kezdődő folyamat vezetett el végül odáig, hogy 1899. december 31-én, vasárnap délután 20 újpesti fiatalember gyülekezett az Gyár (ma: Munkásotthon) utca 31. szám alatt található elemi iskolában. Az itt összejött társaság kedvenc szórakozását akarta hivatalos keretek közé helyezni, így hivatalosan is megalapította az Újpesti Football Clubot. A 15 órakor kezdődő alakuló ülésen az alapszabályok elfogadása után megválasztották a nyolc főből álló tisztikart. Elnök az egyetlen érettségis már lett tag: Baráth Lajos lett. □

A labdarúgásról szóló első ismertetést 1879-ben Molnár Lajos írta *Atlétikai gyakorlatok* című könyvében

Plósz professzor minisztersége

Várostörténeti feljegyzések szerint Újpest történelmében 1886-tól jelentek meg a hivatalosnak tekinthető kezdeményezések a nagyközség rendezett tanácsú várossá formálására. A kérdéssel több alkalommal is foglalkozott a község képviselőtestülete, jellemzően a község lakosainak kezdeményezésére, illetve a polgárság mozgalmainak hatására. A képviselőtestület ennek ellenére tartott a várossá alakulás költségeitől, így évtizedekig húzódott a döntés meghozatala. Végül Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye támogató határozata alapján 1907. május 29-én a belügyminiszter kibocsátotta az 5381/1907.III. számú utasítását, amelyben engedélyezte a várossá alakulást.

A határozathozatali folyamatban jelentős súlya volt annak a ténynek, hogy az igazságügy-miniszter rendeletére 1899-ben Újpesten állították fel a (IX.) Pestvidéki Királyi törvényszék nyolcadik királyi járásbíróságát. A járásbírósági székhelyként a nagyközség nagyobb eséllyel jelentkezhetett be a várossá válási eljárásba, miközben a törvénykezési szervezeti súlypont nagyobb tekintélyt, forgalmat jelentett. Az igazságügy-miniszter rendelkezése a nagyközség szemszögéből óriási jelentőségű volt, ugyanakkor az aktus a minisztérium számára, a megszületett döntés végrehajtása rutinszerű feladat. S jóllehet, az előkészítés munkálatai és a konkrét döntés nem közvetlenül a miniszter feladata, a nagyközség lakói és vezetői mégis úgy értelmezték, hogy Plósz Sándornak, igazságügy-miniszterként, nagy szerepe volt az újpesti járásbíróság megszervezésében. A település képviselőtestülete ezért díszpolgárrá választotta. A szakirodalomban és a közemlékezetben Plósz Sándor neve összeforrott az újpesti járásbíróság létevel, ezért fontos számunkra az a kérdés is, hogy ki is volt Plósz miniszter?

Ha kortársai véleményét idézzük, egyértelműnek látszó kép rajzolódik ki róla. „Tekintélye az alaki jog, különösen polgári perjog

terén szinte páratlanul állott – írta róla Berzeviczky Albert nekrológiájában – s azt a külföld elismerése is szentesítette. Nagy, üdvös alkotások hirdetik jogéletünkben elméjének és tudásának összefoglaló, szervező, ítélő és alakító képességét, nemzedékek vették fel magukba tanításának termékeny magvát” – olvasható az Akadémiai Értesítőben. Magyary Géza egyetemi tanár, az MTA tagja szerint Plósz egyik legkiválóbb jogtudósunk volt, akinek írói és tanári működése „korszakos alkotásokkal gazdagította nemcsak a magyar, hanem a német jogtudományt is”. Rendkívül aktív közéleti munkássága mellett – tette hozzá emlékszedében – „valamennyi fölött kimagasló tudományos kutatói működése. Az igazságot kereső tudományos szellemét belevitte minden közéleti szereplésébe. Ő kutató tudós maradt akkor is, mikor törvényt alkotott, mikor a legfőbb igazságügyi kormányzást tartotta kezében, s akkor is, mikor minden egyéni hajlandósága ellenére a gyakorlati politika terén működött”.

Plósz Sándor (Pest, 1846. június 10. – Budapest, 1925. május 29.) a polgári eljárásjog tudományának mindmáig legnagyobb hatású hazai művelője volt, eredményes kodifikátor, nemzetközi elismertségnek örvendő tudós, Budapest és Kolozsvár egyetemi tanára. S mindezek mellett Újpest Nagyközség díszpolgára. A jogi tanulmányok befejezését és a doktori fokozat megszerzését követően, teljesítve a joggyakorlati kötelezettségeket (előbbi ügyvédi irodai fogalmazói, majd a pesti pénzügyi ügyészség fogalmazó-gyakornokaként), közügyvédi (1868), majd váltóügyvédi (1869) oklevelet szerzett. Pályája kezdetén a bírói karrier felé vett irányt. A pestvárosi törvényszék tollnokaként kezdett, s 1861-re helyettes egyesbíróként működhetett a bel-lipótvárosi egyesbírósnál. 1872-ben már a Pesti Királyi Törvényszék bírójaként látjuk viszont.

Nem sokkal ezután Plósz pályakorrekciót hajtott végre. Az 1872-ben alapított kolozsvári Tudományegyetem hívta meg a

polgári törvénykezés s a váltó- és kereskedelmi jog tanszékére, ahová azonnal rendes tanárnak nevezték ki. Ettől kezdve, némi megszakítással 50 esztendő telt el az egyetemi katedrán. (1881-től a budapesti jogi fakultás professzoraként.) Amikor a Kúria elnöki állását ajánlották fel neki, azt azzal utasította vissza, hogy „az én helyem az egyetemi tanszéken van” – és ez a gondolat volt döntésének jellemző mondata. Plósznak igaza volt, mert a tudományos kutatás és az oktatás kölcsönösége jelenti az egyetem lényegét, s mert az itt született eredmények átvitele a gyakorlati életbe csak akarat kérdése. Lényegében ezt bizonyította közéleti tevékenységével is.

Már egyetemi oktatóként is közreműködött a kormányzat törvény-előkészítési munkálataiban. 1880-ban a kormány megbízottjaként Németországban tanulmányozta a közvetlen szóbeli peres eljárás gyakorlatát; 1881 és 1885 között a polgári perrendtartás tervezetével foglalkozott, 1889 és 1894 között pedig nevéhez köthetők a sommás eljárásról szóló törvény javaslatai s a nyilvánosságra hozott polgári perrendtartás-tervezet is. („Korszakalkotó [volt] törvényelőkészítő működése” – írta róla Magyary Géza emlékbeszédében.)

Feltehetően a lehetőségek mérlegelése vezette arra, hogy 1894-ben elfogadja a felkínált államtitkári státuszt, ami végül is a minisz-

Dr. Plósz Sándor jogász, igazságügy miniszter

teri bársonyszékhez is hozzásegítette. Három kormányfőt szolgált (Széll Kálmánt 1899. február 26. – 1903. június 27., Khuen Hédervár Károlyt 1903. június 27. – 1903. november 3. és Tisza Istvánt 1903. november 3. – 1905. június 18. között), és 1899. február 26-tól egészen 1905. június 18-ig, hat esztendőig egyfolytában teljesítette az igazságügy-miniszterre háruló feladatokat.

A kormányzati tevékenység mellett, a tudományos mellé politikai karriert is épített. A kormányzat szolgálatában több cikluson keresztül is képviselői mandátumok birtokosa, hol a bajai (1897 – 1901), hol a Bács-Bodrog megyei rigyicai (1901 – 1906), hol pedig a lugosi (1906 – 1910) választókerület választásából, de próbálkozott Kőbányán is. 1914-ben elnyerte a Főrendi Házi tagságot is.

Tudományos kutatásait a Magyar Tudományos Akadémia előbb levelező (1884), majd rendes tagsággal honorálta. Volt osztályelnök, akadémiai másodelnök is.

„A társadalmi érdekek felismerése, kelő értékelése és harmonikus érvényesülésük biztosítása a jognak feladata” – mondta. „Azok a sokféle társadalmi érdekek, amelyeket a jognak szem előtt kell tartani, és amelyek nemcsak a társadalomnak és a társadalom alkotó elemeinek létét, hanem az általános jólétet is felölelik, a kultúrával szaporodnak és fejlődnek és azok felismerése és értékelése is a cultura mindenkori állapotától függ. Ezért a jog nagyjában a mindenkori kulturának fog megfelelni. A bölcs törvényhozó azonban meg is előzheti korát a társadalom valódi értékeinek felismerésében és értékelésében” – mondta 1915-ben az MTA közgyűlését megnyitó beszédében. Ennek köszönhető, hogy a bölcsesség, gondosság és körültekintés jellemezte Plósz tudósi és kodifikátori munkáját, amely végül is élete fő művéhez, a polgári perrendtartás megalkotásához vezette, amelyet Kengyel Miklós 2014-ben „a modern magyar kodifikáció egyik csúcsteljesítményeként” jellemzett.

Dr. Plósz Sándor jogász, igazságügy miniszter, Újpest díszpolgára emléket – az Újpesti Közművelődési Kör kezdeményezésére – domborművel díszített emléktábla őrzi a IV.-XV. kerületi Bíróság Tavas utcai épületének homlokzatán. □

Az újpesti ONCSA-telep nyomában 4. rész

A dr. vitéz Bonczos Miklós államtitkár, az Országos Népi és Családvédelmi Alap ügyvezető elnöke 1897-ben Nagyszalontán született. 1915-ben végzett a Ludovika Akadémián. A Tanácsköztársaság bukása után a Honvédelmi Minisztérium tisztviselője volt; közben jogi végzettséget szerzett a budapesti tudományegyetemen. 1925-ben ügyvédi irodát nyitott. 1933 és '37 között Csongrád vármegye tiszti főügyészeként, majd 1937-től főispánként tevékenykedett. 1938 és 1942 között belügyi államtitkár volt. A Magyar Élet Pártja programjával Szentesen országgyűlési képviselővé választották, ez idő alatt megszervezte az ONCSA-t. 1940-ben árvízvédelmi kormánybiztossá nevezték ki, 1942 és 1944 között az Igazságügyi Minisztérium államtitkáráként dolgozott. 1944. augusztus 7-től október 12-ig a Lakatos-kormány belügyminisztere volt, majd az év decemberében elhagyta Magyarországot. Argentínában telepedett le, ahol magyar cégek viszonteladójaként tevékenykedett. 1965-től '70-ig az argentinai Erdélyi Bizottság elnöki tisztjét töltötte be. 1971-ben, Buenos Airesben hunyt el.

Az ONCSA ügyében 1941 nyarán levél érkezett a polgármesternek címezve. Vitéz dr. Endre László, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja, a Sztójay-kormány későbbi hírhedt antiszemita belügyi államtitkára, a deportálások egyik fő szorgalmazója és szervezője 1941. július 1-én valamennyi járás főszolgabírájához és megyei város polgármesteréhez „az Országos Népi és Családvédelmi Alap, illetve a közjóléti szövetkezetek bekapcsolódása a birtokpolitikai tevékenységbe” tárgyában az alábbiakat küldte:

„Hivatkozással a folyó évi június hó 25-én Szentendre megyei városban megtartott értekezletre az Országos Szociális Felügyelőségnek folyó évi május hó 28-án 3273/1941. szám alatt kiadott és az értekezleten Dr. Cser János szociális felügyelő úr

által ismertetett rendeletének egy másolati példányát csatoltan kiadom azzal, hogy azt pontosan tanulmányozzák át és a rendeletben foglaltak, valamint a szociális felügyelő úr által ismertetett irányelvek szem előtt tartásával, esetleg tiszti értekezleten, állapítsák meg és jelentsék, hogy hatóságuk területén hol tartják célszerűnek és milyen ingatlanok felhasználásával (lehetőleg zsidóbirtok).

1. családi házak építéséhez szükséges ház helyek biztosítását,
2. haszonbérletek (bérlo szövetkezetek) alakítását,
3. telepítés végeztetését (honnan hová), végül,
4. közlegetők létesítését.

Arra kell törekedni, hogy jelentésük anyagából és az abban előadott javaslatokból össze tudjon állítani az Alap (közjóléti szövetkezet) birtokpolitikai munkatervének vázát. Különösen tisztázni kell, mely községben és városban milyen arányú családi házépítési tevékenységre van szükség, hogyan lehet ahhoz a szükséges területet biztosítani, hol lehetne földhöz juttatás, kishaszonbérletek alakítása, továbbá közös legelők szerzése útján a legszegényebb népréteg számára is kellő létalapot biztosítani. Mindezekben a kérdésekben a 3273/1941. számú rendeletben foglaltakat kell szem előtt tartani. Nem lehet

Egy egykori ONCSA-ház napjainkban, a Fóti út 46. szám alatt

eléggé hangsúlyozni, hogy a családi házépítési tevékenység, továbbá a birtokpolitikai munkába való bekapcsolódás terén az elérhető legnagyobb összhangra kell törekedni, mert csak így kerülhetjük el azokat a hibákat, amelyeket később aztán nagyon nehéz lenne jóvátenni. Jelentésükben terjeszkedjenek ki a járás, illetve város szociális és népességi viszonyaira is.”

Kisvártatva, 1941. július 18-án – a szabadságát töltő alispánt helyettesítő – dr. Blaskovich vármegyei főjegyzőtől érkezett a címzeteknek ugyanabban a tárgyban „sürgős” határidő megjelöléssel egy sürgető felszólítás is, a jelentések mielőbbi beterjesztése céljából: „Utalással fenti tárgyban f. é. július hó 3-án kiadott rendeletemre felhívom, hogy az arra vonatkozó jelentéseiket most már sürgetés bevárása nélkül terjesszék fel hozzám.”

Újpest Megyei Város Polgármestere – polgármesterhelyettesi szignóval – 1941. július 19-én küldte el jelentését Endre „méltóságos alispán úrnak”:

„Tisztelettel jelentem, hogy Újpest m. város területén

- 1) családi házak építését és
- 2) kert telep létesítését vettük tervbe.

A családi házak építési ez idő szerint a város Új temető ingatlanának temetkezésre fel nem használt és a város beépített lakónegyedéhez legközelebb eső főtí úti részét, mely kb. 7 kat. hold, továbbá a gr. Károlyi hitbizomány területeinek egy részét s az O.F.B. eljárás során kiutalt, de be nem épített házhelyeket kívánom felhasználni.

Tervbe vettem, hogy a város temetői ingatlanán még a f. évben 16 családi ház építtetését kezdem meg. Ezekbe a családi házakba, – melyeket az országos szociális felügyelőség által megküldött tervek szerint építtetünk – elsősorban olyan családokat telepítünk, ahol legalább öt gyermek van.

Másik nagy jelentőségű akciónk a kerthez juttatás lesz. Az ehhez szükséges területet a gr. Károlyi hitbizománynak műveletlen, homokdombos részén kívánom hosszú bérlet útján biztosítani. A kereket egyenként 200 négyszögöles nagyságban kívánom kiosztani s az ott folytatandó kerti gazdálkodást központilag fogjuk irányítani. Ilyen kerthez azokat a családokat juttatjuk, akik a városban bérházakban és kert nélküli egészségtelen házakban laknak.

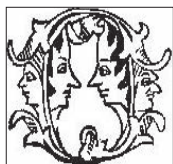
Végül tisztelettel jelentem, hogy Újpest m. város lakossága a legutóbbi népszámlálás adatai szerint 76042 lélekből áll s a lakosság túlnyomórésze gyári munkás és napszámos.”

A járdaépítéshez hasonlóan szintén nem tudható a jelenleg feltárt forrásokból, hogy mi volt a konkrét magyarázat a történetekre, de meglehetősen furcsa és szokatlan az alábbi, újpesti ONCSA-hoz kapcsolódó személynévi történet is. Levéltári források szerint, először 1941 decemberében, az ONCSA-t koordináló Országos Szociális Felügyelőség ügyvezető elnöke, dr. vitéz Bonczos Miklós államtitkár írt két levelet a budapesti Gyulay Elemér és Víz András uraknak „szociális gondozók megbízása 1942. január 1-től” tárgyban: „Kérelmére értesítem, hogy a 7000/1940. M.E. számú rendelet 4. §-a /6/ bekezdése alapján 1942. január 1-től kezdődő hatállyal az Országos Szociális Felügyelőség szakszemélyzetének létszámában a szociális gondozói teendők ellátására ideiglenes minőségű próbaszolgálatra alkalmazom. Tiszteletdíját havi 240 (kettőszáznegyven) pengőben állapítom meg. Szolgálatiutalványt Újpest megyei város polgármesteréhez osztom be. Egyben megbízom Rákospalota megyei város szociális gondozói feladatainak ellátásával is. Kiküldetési költségeinek megtérítéséről később intézkedem.” A megbízólevelet „tudomásulvétel végett” megküldték Újpest Város Polgármesterének is.

A Polgármester – feltételezem – türelmesen várta egy darabig, hogy a két „ejtőernyős” úriember jelentkezzen nála – a túlzottan borsos összegű fizetéssel ugyan nem járó, de tisztességes megélhetést és társadalmi presztízszt, sőt karrierlehetőséget is kínáló – hivatal elfoglalására. De egy idő után, 1942. január 15-én kénytelen volt jelezni Bonczosék felé, hogy homokszem kerülhetett a gépezetbe: „Tisztelettel jelentem, hogy az Országos Szociális Felügyelőség szakszemélyzetének létszámában a szociális gondozói teendők ellátására ideiglenes minőségű próbaszolgálatra alkalmazott és szolgálatiutalványt hozzám beosztott dr. Víz András mind a mai napig nálam szolgálatiutalványt nem jelentkezett.” Dr. Gyulay Elemér vonatkozásában is ugyanezt a tartalmú levelet küldte el a felettes szervnek.

(Folytatjuk...)

Bankok az ipari fejlődés szolgálatában

Az Egyesült Izzó kialakulásában a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak a kezdetektől igen jelentős szerepe volt. Az Izzó jogelődjét, az Egger-féle villamossági céget 1896-ban a bank alakította át részvénytársasággá. A cég igazgatóságába és felügyelőbizottságába delegált, a fejlődéshez tőkét biztosító pénzügyi intézet vezetői a cégek stratégiai döntéshozatalában közvetlenül részt vettek.

Az Egger B. és Társa közkereseti társaság tőkeereje 1895-ben már elégtelennek bizonyult a villamossági és távközlési berendezések gyártási színvonalának fenntartására és növelésére, valamint az Újpesten újonnan vásárolt terület gyárteleppé alakítására. Mikor Egger Gyula ügyvezető igazgató a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezérigazgatójának feltárta a cég pénzügyi problémáit, azt is közölte, hogy „nagyon sok üzletre éppen azért nem reflektálhattak, mert tőkéjük abszolút mobilitásának a megőrzését kellett szemük előtt tartani”. Az elektrotechnikai iparág versenyképességét pedig csak megfelelő forgótőkével, folyamatos beruházásokkal lehetett fenntartani. Mindezek miatt az Egger testvérek 1896 júliusában a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal megállapodtak abban, hogy az Első Osztrák-Magyar Villanyvilágítási és Erőátviteli Gyar budapesti és bécsi üzemét egy részvénytársaság keretében egyesítik.

Nem volt véletlen, hogy a tranzakciónál a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankra gondoltak. A közkereseti társaság minden pénzügyi műveletét már korábban is ez a bank bonyolította le, amely abban az időben az egyik legnagyobb és legtőkeerősebb pénzügyi intézet volt Magyarországon. Az Egyesült Villamossági Rt. 1896. augusztus 1-én tartotta alakuló közgyűlését a Kereskedelmi Bank tanácstermében. A részvénytársaság alapítókéjéhez az Egger B. és Társa cég budapesti és bécsi gyárával, ingatlanaival, az épületekkel, felszerelésekkel, berendezésekkel, készáruk-

kal, félgyártmányokkal, nyersanyagokkal, követeléseivel és tartozásaival, illetve mindezek pénzértékével járult hozzá. A Villanyos Izzólámpagyár Rt. egyelőre megtartotta különállását. A 600 000 forintba értékelt apportért (a nem készpénzbeli betétért) az Egger család 6000 db 100 forintos névértékű részvényt kapott. A részvényeket a Kereskedelmi Bank és az Egger család egyesítette. A nyolctagú igazgatóságban a bankot három, az Egger családot pedig négy delegált tag képviselte. Azzal, hogy a Kereskedelmi Bankot képviselő igazgatósági tagok vétőjoggal rendelkeztek, a 10 000 koronán felüli beruházásokhoz, a 60 000 koronát meghaladó üzletek kötéséhez, valamint az évi 6000 koronánál magasabb fizetésű tisztviselők alkalmazásához a bank beleegyezését kellett megszerezni, az új vállalat valójában a Kereskedelmi Bank ellenőrzése alá került.

Az alakuló közgyűlés az igazgatóság tagjaiul Szabó Jenő főrendiházi tagot, Vass Ferenc Kereskedelmi Bank aligazgatót, Maishirn Péter nyugalmazott vasúti felügyelőt, dr. Deutsch Izidor ügyvédet, Egger Bélát, Egger Dávidot, Egger Gyulát és Egger Jakabot választotta meg.

A fokozódó tőkeszükséglet nyomására a Villanyos Izzólámpagyár Rt. 1897. június 30-án beolvadt az Egyesült Villamossági Rt.-ba. A fúzióval kapcsolatban a vállalat alaptőkéjét 1 650 000 forintba emelték fel. A tranzakciót lebonyolító Kereskedelmi Bank az Egyesült

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank székháza

Villamossági Rt.-ban való érdekeltségét 37,5%-ra emelte.

1906 márciusában a wolframlámpagyártás beindításához a vállalat tőkéje ismét kevés volt. Az 1906. március 23-i közgyűlés az alaptőke felemelésével kibocsátott 1 millió korona névértékű részvényt 115%-os árfolyamon a Kereskedelmi Bank és a Niederösterreichische Escompte Gesellschaft vette át, és ezzel a tőkeinjekcióval hozták létre az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt.-t.

A századforduló táján azonban nem volt ilyen egyszerű pénzügyi támogatót találni az ipari vállalkozásokhoz. Lánczy Leó, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank neves vezérigazgatója, majd elnöke, a Honi Ipar című lap 1904. december 15-i számában az iparvállalatok finanszírozásáról írt cikket. „A hazánkban működő bankokat nem azon rendeltetéssel alapították, hogy ipari vállalatok alapításából kivegyék a maguk részét, amint a külföldön is alig találunk példát arra, hogy pénzintézetek ily kizárólagos feladattal alakultak volna.[...]. A pénzintézetek első kötelessége öröködni a piacz fizetőképessége felett és csak azután foglalkozhatnak – még pedig kizárólag saját tőkéjük erejéig – a közgazdasági élet intenzívebb fejlesztésének kérdésével [...]”

Lánczy Leó nem véletlenül volt ennyire megfontolt az ipari befektetések terén. A magyar bankrendszer gyors növekedésekkel és csődökkel hullámzó története csak rövid fél évszázadra tekintett vissza.

Lánczy Leó vezérigazgató

1867 után nagy fellendülés indult a jó termésnek, a kiegyezésnek, valamint a német–osztrák háború miatti pénznymtatás, államjegy-kibocsátás révén kialakult pénzbőségnek köszönhetően.

Az 1864-ben megnyílt Pest Áru- és Értéktőzsdén 1873-ig 552 hitelintézetet és 170 ipari részvénytársaságot alapítottak, főleg spekulációs céllal. Valójában az iparvállalati finanszírozás és a kezdőtőke biztosítása csak az 1850-es évektől indult be Nyugat-Európában is. A magyar bankok ugyanakkor nagyon ingatag lábakon álltak, és az 1873 májusában kitört bécsi, majd pesti tőzsdepánik miatt a bankok befektetései is jórészt odavesztek. Ehhez járult az államháztartási hiány, a gyenge termés és a kolerajárvány is. A tőzsdei árfolyamvesztesség 80%-át a bankpapírok tették ki. 50 bank ment csődbe, és a megmaradt bankok is elvesztették tőkéjük közel 50%-át.

A bankrendszer az 1890-es években fordult ismét az ipar finanszírozása felé, de elsősorban nem a cégalapítások, inkább a működő részvénytársaságok támogatása terén. A bankok segítették az ipari üzemek részvénytársasággá alakítását vagy a fejlesztésekhez szükséges alaptőke emelést. Az ipari részvénytársaságok száma nem egész 20 év alatt közel 1000-re nőtt.

1882-ben Lánczy Leó vette át a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezetését, és négy évtizedes vezérigazgatói működéséhez az emissziós (kereskedelmi) és vállalat-alapítási üzletág bevezetése, valamint a bank anyagi erejének nagyarányú megerősödése fűződik. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank – a Landerbankkal való szoros együttműködés következtében végrehajtott tőkeemelés, valamint a megváltozott hitelpolitika eredményeként – nemzetközi szinten is jelentős bankká nőtt. A pénzintézet fokozatosan a hazai iparvállalatok jól megválogatott körének legjelentősebb finanszírozója lett.

Iparfejlesztő tevékenységében az első lépést teljesen járatlan területen tette meg. 1886-ban 500 000 Ft kölcsön folyósításával Puskás Tivadarnak lehetővé tette a budapesti telefonközpont és telefonhálózat kiépítését. Az 1890-ben nyújtott újabb 650 000 Ft kölcsönnel Puskás vállalata gyakorlatilag a bank tulajdonába került.

A millenniumig tartó gyors fejlődés a hazai bankrendszer aranykorát is jelentette. Katus László Magyarország gazdasági fejlődése 1890–1914 című tanulmánykötete szerint „1913-ban a hitelintézetek által ösztözyűjtött és újra elosztott tőke összege a nemzeti jövedelem 170%-ra rűgott. Ilyen magas aránnyal Ausztrián kívül egyetlen korabeli országban sem találkozunk.”

A kiterjedt nemzetközi jelenlét is feltétele volt a bankrendszer fejlődésének. A századforduló után a magyar bankrendszer 55-56%-a külföldi, ennek mintegy 4/5-e osztrák kézben volt.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank az első világháborút követően veszteségeit azonban hamarosan kiheverte, üzleti kapcsolatait a győztes államok pénzintézeteivel újra felvette és megerősítette. Tovább erősítette a textiliparban, vegyiparban, élelmiszer- és villamossági iparban való érdekeltségi körét, de továbbra is nagy fontosságot tulajdonított a betéti, váltó- és jelzálogkölcsön, folyószámla vezetési, értékpapír forgalmazási, deviza és lombardhitel üzletágaira is. Ez idő tájt 24 csatolt pénzintézetet és 65 ipari és kereskedelmi vállalatot irányított és ellenőrzött a bank.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a virágzó cégekbe történő hosszú távú pénzkihelyezés megtérülésének legjobb garanciáját a vállalati stratégiai döntésekbe – tulajdonszerzésen keresztül – megszerzett beleszólási jogában látta.

A Láncty a vezérigazgatói, majd elnöki székben követő Weiss Fűlöp, aki 1921-től 1938-ig a bank elnöke, és egyben a Gyár- iparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) végrehajtó bizottságának tagja volt, jó kapcsolatot ápolt Aschner Lipóttal, az újpesti Egyesűlt Izzó vezérigazgatójával, aki a GYOSZ ügyvezetőségének elnöke, és 1937-től a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank felűgyelűbizottságának is tagja volt. 1937-ben Weiss Fűlöp is megnyitű beszédet mondott az Egyesűlt Izzó új gyárának, a világ első kriptongáz-elűállítű üzemének átadási ünnepségén, Ajkán.

Aschner Lipót személyes karrierjét is sokban köszönheti a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatójának, Vass Ferencnek, aki a bankot képviselte az Egger cég igazgatóságában. Békessy Imre hírlapírónak Asch-

ner maga mesélte el, hogy egy éve dolgozott a gyárban, amikor a bankár arra kérte, készítse fel őt egy berlini tárgyalásra, ahol az izzólámpagyári kartell megállapodások megkötéséről tárgyaltak. Ascher egy éjszaka alatt olyan piacelemzést állított össze, hogy az adatokra építve Vass Ferenc mindenkit lefűzött. Késűbb a tárgyalás egyik német résztvevűje erről így nyilatkozott: „Én már láttam sok kitűnű bankigazgatót, de hogy egy bankigazgató olyan jól ismerje a villamossági szakma összes adatait, mint a maguk Vass Ference, azt még nem láttam!”

Aschner Lipót az Egyesűlt Izzó vezérigazgatója a bankároknál szerzett teljes bizalom hiányában a gyárfejlesztési terveiben talán semmit sem tudott volna elérni. Ám ez a bizalom nap, mint nap megmértetett, hiszen az igazgatóság és a felűgyelűbizottság, a jegyzűkönyvek tanúsága szerint is, komoly vitákat folytatott minden jelentűs döntés elűtt. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank támogatása nélkül sose jött volna létre az a konszern, ami méreténél és szakmai eredményei révén jelen volt a világpiacon is. □

„Takarékbetéti könyv” borítűja

IVÁNYI JÁNOS

Phöbus Villamos Vállalatok Rt., az Újpesti Erőmű

A Phöbus Villamos Vállalatok Rt. története és működése elválaszthatatlan Újpest közvilágításának kialakulásától és kiépítésétől. Új-Megyer gyarmat éjszakai világítását 1872-ig igencsak „energiatakarékosan” oldották meg, az éjszakai „fényárt” fényforrásként mindössze a Hold biztosította. A közterületek sötétedés utáni megvilágítása 1872-ben kezdődött, amikor Bellágh Imre, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye központi szolgabírája bejelentette, hogy Újpest község az Általános Osztrák Légszesztársulat pesti igazgatóságával szerződést kötött a légszeszvilágításra vonatkozóan. A szerződés értelmében „[...] a község területén csak a Váci országút (ma Váci út), a Rákospalotai Főút (ma Árpád út), s részben a József (ma József Attila) utca lesz légszesszel világítva, [...] de miután a község többi részében is elkerülhetetlenül szükség lesz világításra, az előljárásság 32 petróleum lámpának beszerzését is elrendelte”. A légszesztársaság a munkával nem készült el időben, ezért 2000 Ft kötbért fizetett. A mulasztást, Benitzky Antal, a községi jegyző vezetésével kiküldött bizottság vizsgálta. A lámpák első alkalommal 1872. december 27-én gyulladtak fel. 1895-ben a légszeszvilágítást az István utca – Lőrincz utca sarkáig kibővítették.

A légszeszvilágításra a trieszti székhelyű osztrák légszesztársaság 1872-től kezdődően 33 évre kizárólagos jogot kapott. A köz- és magánfogyasztás céljára szolgáló légszeszt (azaz a világítógázt) az újpesti légszeszgyár (Váci út 28.) termelte. A nagyközség és a légszesztársulat között szerződésben rögzítették a gáz árát, előírták a gázkeverék minőségét és összetételét, a vezetéken lévő gáz nyomását. Nappal 10 mm, éjjel 15 mm (összehasonlításként: 1 bar $\approx$ 1000 mm vízoszlop-nyomásnak felel meg). A gyár 1911-ben érte el legnagyobb termelését, abban az évben $\sim$ 1180 mil-

lió m³ légszeszt állított elő. 1872-ben még csak 39 utcai lámpás, 1908/1909-ben 263 darab ún. „féléjjeli”, 294 egész éjjeli lámpás világított. A légszeszlámpák közül 42 darab falikarra, 3 darab kétkarú, 494 darab egykarú vasoszlopra volt felszerelve. A gázgyár üzeme 1913. október 31-én megszűnt, attól kezdve a gázellátást a székesfővárosi gázművek telepről biztosították.

Mivel mind a légszesz-, mind a petróleumlámpa világítással állandóan problémák voltak, 1890-től kezdődően egyre sürgetőbbé vált az akkor már nagyközséggé emelkedett Újpest közvilágításának megoldása. Tanos Pál, a település akkori bírása, „megfenyegette” a légszesztársulatot, hogy áttérnek a villamvilágításra. A folyamatos egyeztetések ellenére 1909-ig a gyár és az akkorra már városi rangú település nem tudott megegyezni. A városi hatóság végül a villamos világítás megvalósítása mellett foglalt állást.

A villamos világítás kiépítésére a Phöbus Villamos Vállalatok Részvénytársaság, a Részvénytársaság Villamos és Közlekedési Vállalatok számára, valamint Lónyay Gábor gróf, budapesti nagybirtokos adtak ajánlatot. Újpest város képviselőtestülete 1909. évi augusztus 26-án kelt, 303/kgy. 1909. számú határozatával a köz- és magánvilágítás, valamint munkaátvételi célokra való villamos energia előállítására és szolgáltatására a Phöbus Villamos Vállalatok Részvénytársaságnak 50 évi koncessziót adott, amiért azonban a város ellenszolgáltatásokat, a lakosok pedig szerződésszerű előnyöket kaptak a vállalattól. Előbbi esetben a város évente 69 100 korona haszonhoz, azaz tiszta jövedelemhez jutott. Az első öt évben a vállalat a belső házi vezetékeket díjtalanul szerelte fel a magánfogyasztók számára. Ez utóbbi kedvezmény a magánfogyasztóknak legalább 250 – 300 000 Korona megtakarítást jelentett. A vállalat nem kockáztatott a kedvezményekkel, hiszen a MÁV-val kötött világítási

és erőszolgáltatási szerződésére Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter 1908. augusztus 1-én engedélyokiratot adott ki, amely a Vác–Veresegyház–Gödöllő, illetve a Vác–Veresegyház–Rákospalota–Újpest Helyiérdekű Vasút (HÉV) megépítése és működtetése mellett, az összes budapesti pályaudvar világítását is tartalmazta. Erről a tényről Ugró Gyula, a város polgármestere már előzetesen tudomást szerzett, így juthatott tehát Újpest is rendkívül előnyös szerződéshez. Ennek nyomán megkezdődtek az újpesti „vilamtelep” építési munkái.

A szerződés megkötését követően, 1912 februárjában megkezdődött a villamos áramszolgáltatás.

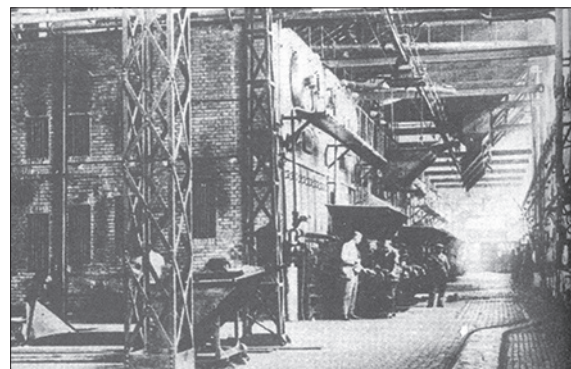
„Villamgyár” Újpesten

A kedvezményezett céget 1905. február 9-én Villamos Vállalatok Részvénytársasága néven alapították Budapest székhellyel ötven év időtartamra, amely közgyűlési határozattal meghosszabbítható volt. A vállalat alapítóinak szándéka: „villamos vállalatok létesítését célzó engedélyek megszerzése, villamos telepeknek és berendezéseknek létesítése és üzemben tartása, villamos áramnak világításra, erőátvitelre mezőgazdasági, ipari, vegyészeti és egyéb célokra való kihasználása, valamint világító testeknek és villamos eszközöknek elárúsítása és bérbeadása” volt. [...] „A társaság alaptőkéje 300000 korona és 1500 darab egyenként 200 korona névértékű és bemutatóra szóló részvényre oszlik. Gélyi Ármin alapító a részvénytársaság tulajdonába bocsátja mint betétet a Székesfehérvárott létesült és már üzemben lévő villamvilágítási és erőátviteli telepet 240000 korona értékben, ezen telepre vonatkozó tulajdonjogot és concessiókat a magyar Siemens-Schuckert Művek villamossági részvénytársaságtól az összes jogokkal együtt már megszerezte és nevezett alapító ezen természetben eszközölt betét ellenértékül kap 1200 darab részvényt összesen 240000 korona névértékben”. A maradék 300 részvény jegyzésekor 30%, az alakuló közgyűlés megtartásának napjáig a 70% befizetésével volt megvásárolható. Az részvénytársaság 1908. július 13-i közgyűlésén kétfélmillió koronára emelték az alaptőkét és a vállalat nevét Phöbus Villamos Vállalatok Részvénytársaságra változtatták. A

cégnek ekkor már többek között – Székesfehérváron kívül – Munkácson, Zilahon, Veszprémben és Fehértemplomon működtek telepei, valamint Gyöngyösről ők biztosították a Tátrafüredi Helyiérdekű Vasút áramellátását.

A 6,7 hektár (67 000 m² – akkori mértékegységben: 18 557 négyszögöl) nagyságú telek, amelyet a Műhely (később Gorove, ma Elem) – Bécsi – Amszterdami – Berlini utcák határoltak, az építéskor már a Phöbus tulajdonában volt. Az Újpest városa által kiadott 24275/1909 sz. iparhatósági engedély érdekes kitétele az engedély kiadásának feltételeként megszabott 2. pont, amely szerint „A telep nyugoti oldalán a bpesti Szent László ut meghosszabbításába tervezett 8 öl (~15 m) szélességű ut az építés alkalmával azonnal kihasítandó s a Rózsa utca jelenlegi szegélykö magasságában feltöltendő” [...] és a (3. pont szerint) „Újpest városnak [...] telekkönyvi tulajdonába bocsátandó át [...]”.

A nyerstégla homlokzatú épületegyüttes, a geometrikus sík- és tömegalakítással a 20. század elejének ipari építészeti remeke. A Rózsa utca felőli nézete városképi szempontból kiemelkedő jelentőségű. Üzemépületének alaprajzi elrendezését tekintve – Délről Észak felé: kazánház – gépház – kapcsolótér – (feltételezhetően) transzformátorház kialakítású. Utóbbi épületegység főhomlokzata a volt Gorove (ma Elem) utcáig kinyúlik, ezzel mintegy szimmetriatengelyt alkotva a Berlini, illetve a Bécsi utcai lakó- és igazgatási saroképületek között. A HÉV-et ellátó elektromos légvezetékek a volt trafóépületből indultak, amelynek porcelánjai még ma is láthatóak. Az épületcsoport elegáns megjelenését – az építés korára jellemző ipari építészetnek megfelelően – a

A Phöbus Rt. kazánháza az eredeti BW kazánokkal

nyerstégla homlokzat nyíláskiváltóinak alakja (egyenes, kosárgörbe, körszegmens, a főépületen félköríves boltív), a sarokrizalitok (a homlokzati síkból kiugró részek) és a lizénák (a fal síkjából kiálló, pillért utánzó vakolatsávok) alkalmazása adja, finom vakolt felületekkel, illetve a trafóépületen kőkonzolos, kölemezes erkéllyel. Az eredetileg széntüzelésű kazánház tetőszerkezete acél rácsostartó volt. A mai lapostetős megoldásra akkor tértek át, amikor az erőművet a szénről előbb pakura-, majd a földgázfűtésre állították át. A zárófödém olyan kialakítást kapott, ami a szükséges ún. hasadónyíló felületet is biztosította. Tartószerkezeti különlegessége (a korabeli épületeknél is ritkán fellelhető) a kazánokat kiszolgáló 30 t teherbírású híddaru ún. fél-halhas alakú páros főtartója. A belső tér korlátjai, még meglévő acélkapui igen szép lakatos, kovácsoltvas szerkezetűek.

A kéményen 22 m magasságban helyezkedett el a 47 m³-es víztartály, amely két saját kútból nyerte a vizet. (Azonban a saját kútvíz nagy keménysége miatt olcsóbb volt azt a későbbiekben az Ister vízművektől megvásárolni, mert a vezetékes víz jobb minőségű volt, és csak kisebb mértékben kellett lágyítani. A kazánházzal egybeépített gépházba 1910-ben öt darab dugattyús gőzgépet, 1914-ben két darab gőzturbinát helyeztek el, amelyek közül két darab kizárólag a vasúti igényeket, egy darab világítási és vasúti célokat, a többi alapvetően világítási célokat szolgált. (Ebben az időszakban a vasúti vontatás még csak egyfázisú mozdonyokkal volt lehetséges. Kandó Kálmán csak az 1920-as évek végén szabadalmaztatta a háromfázisú fázisváltós mozdonyát, amivel forradalmasította a vasúti közlekedést. Találmányával az országos villamos hálózatról „vételezhette” a vontatási energiát.) Az erőmű szénellátásának sajátos módját választották. A széntüzelésű kazánok fűtőközege a tatai és a dorogi rostált daraszén volt, amelyet az angalföldi állomásról – a Chinoin vegyszeti gyár felől – a főtí Károlyi uradalom tulajdonában lévő iparvágányon szállítottak az erőműbe. A vagonokat villamos hajtású drótköteles rendszerű berendezéssel vontatták. A kötelet függőleges tengelyű, betonba rögzített, golyóscsapágyakba ágyazott, a vágány mentén különböző pontokon elhelyezett görgőkön

vezették a széntároló bunkereket feltöltő daru alá, egyben lehetővé téve az onnan történő elvontatást is.

A kezdeti hálózat hossza 69,2 km volt 28 trafóállomással, amely 1930-ra 143,9 km hosszúságúra „nőtt” 115 trafóállomással. A Phöbus Villamos Vállalatok Részvénytársaság 1926-ban beolvadt a Részvénytársaság Villamos és Közlekedési Vállalatok nevű cégbe, amely 1930-ban 135 tisztviselőt és 339 munkást foglalkoztatott. A megnövekedett igények miatt az erőművet 1935 és ’38 között két új kazánnal és egy 2MWe teljesítményű előtéturbinával bővítették, a csúcsterhelés további növekedése az 1940-es évek elején egy új, harmadik kazán beépítését is megkövetelte. Az erőművet 1944. március 15-én a németek, 1944 végén a szovjetek szállták meg. Több bombatámadás is érte, de egyik sem okozott súlyos károkat. A szovjet megszállás alatt – mivel a Kelenföldi Erőmű hőtermelése kiesett – elrendelték a három műszakos termelést, és az erőművet rákapcsolták a kooperációs villamos hálózatra. Mivel ez volt a rendszer legkisebb teljesítményű erőműve, hálózati túlterhelés esetén előfordult, hogy a rendszer szétkapcsolt, az erőmű leállt és kiesett. Ezen az állapoton úgy segítettek, hogy túlterhelés esetén a gépek automatikusan lekapcsolódtak a hálózatról és csak a saját rendszerre dolgoztak, így legalább Újpest ellátását biztosítani tudták. A berendezést „Bötoimer”-nek hívták a kidolgozó három mérnök (Bölöni István, Tombor Antal és Merényi Jenő) nevének kezdőbetűiből kialakított mozaikszóval.

A háború utáni években a szén minőségének folyamatos csökkenése miatt 1953-tól pakura tüzelésre tértek át. A kazánok földgáz-tüzelését 1968-ban vezették be, a lakótelepi házak fűtésigényének kielégítésére megkezdődtek a hőszolgáltatás évei. A legutóbbi fejlesztésre 1999 és 2002 között került sor, amelynek eredményeként az erőmű fokozatosan átvette a teljes észak-pesti távhőközteret. Jelenleg 57 425 lakás és 2013 egyéb felhasználó – többek között a SANOFI (Chinoin) Gyógyszergyár – ellátásáról gondoskodik.

Az 1912-től üzemelő létesítmény, Újpesti Erőmű néven ma a FŐTÁV Budapesti Távhőszolgáltató Zrt. legrégebbi erőmű egysege. □

Újpesti gyártüzek 2. rész

1921. október 17. (Wolfner Gyula és Társa Bőrgyár)

A tűz éjjel keletkezett a bőrgyár központi anyagraktárában, ahol nagy mennyiségű petróleum és más könnyen gyúló anyagot halmoztak föl. A lángok rövidesen az irodahelyiségekre is átsaptak. A tüzet egy óra alatt sikerült eloltani, de az anyagraktár és az irodahelyiségek egy része is teljesen kiégett.

1922. szeptember 22. (Löwy Dávid és Fiai Fűrész- és parkettagyár)

A Váci úti faárugyárban keletkezett tűznél az újpesti tűzoltóknak félórai munka után sikerült a lángokat eloltani. A tüzet a kéményből kipattanó szikra okozta és a tetőzetnek egy része égett el.

1923. június 8. (Dr. Just-féle Izzólámpa és Villamossági Gyár)

A gyár újpesti Ó utcai telepén lévő háromemeletes anyagraktárban keletkezett tűznél az oltást az üzem tűzőrsége kezdte meg. Rövidesen – Csepreghy Pál főparancsnok vezetésével – kivonult az újpesti, majd a rákospalotai tűzoltóság is, később pedig a Jutá-, a Wolfner- és a Tungsram-gyár egységei is megérkeztek. (A budapesti tűzoltóság ebben az esetben nem tudott az újpestiek segítségére lenni, mert teljes létszámban a fővárosi kénsavgyár égéséhez vonultak ki.) A tűz gyorsan terjedt a raktárépületben, lángba borítva mind a három emeletet. Hatalmas robajjal beszakadt az épület teteje, majd egymás után omlottak le az emeletek is, úgyhogy végül csak az üres falak maradtak állva. A gyár többi része a tűzoltók emberfeletti munkájának köszönhetően sértetlen maradt. A gyártelepet az Egyedi-féle gyár és a Lloyd konzervgyár határolta, úgyhogy a tűz továbbterjedése szinte felmérhetetlen károkat okozhatott volna. A szerencsétlenség helyszínére özönlő óriási tömeg miatt az újpesti kapitányság rendőrcsapata vont kordont az égő gyárépület köré.

1928. január 10. (Gyurcsó György Faárú- és Bútorgyár)

A József utcai bútorgyár egy 75 munkagépet befogadó hatalmas műhelyében – amelyben egy vagonnyi munkaanyagot is tároltak – a porszívógép csapágójának áttüzesedésétől lobbant lángra a felhalmozott faforgács. Az újpesti tűzoltók tizenöt fővel kezdték meg az oltást, ám az Ister Vízművek által szolgáltatott gyenge víznyomás miatt a tömlőkből a víz csak néhány méterre ért el. Hiába telefonáltak a vízművek vezetőségének nagyobb nyomásért, szinte ölbe tett kézzel voltak kénytelenek szemlélni a lángok pusztító munkáját. Amire a riasztott rákospalotai tűzoltók 36 hektoliteres motorosfecskendőjükkel megérkeztek, addigra a műhely – a gépekkel és nyolcvan hálószooba bútorra elegendő anyaggal – teljesen leégett. A kár fele biztosítás révén megtérült, a másik feléért pedig a gyár vezetősége – a megfelelő vízszolgáltatás hiánya miatt – az Ister Vízműveket perelte.

1928. július 15. (Egyesült Izzó)

A kora esti órákban a kánikula miatt a megyeri strandot és a szigetmonostori Duna-partot elárasztó fürdőzők az újpesti gyártelepek kéményei mögül magasba törő fekete füstfelhőre figyeltek fel, amelynek alját hatalmas lángnyelvek festették vörösre. Az Egyesült Izzó gyártelepén – a nap sugarai által átizzasztott kátránytetők öngyulladására következtében – az anyagraktár, valamint a szerelőműhely kapott lángra. A helyszínre érkező újpesti tűzoltók szinte csak azzal törődhettek, hogy a szomszédos Brown-Bovery villamossági gyár telepét megmentse a lángok áttérjedésétől. A segítségükre sietető újpesti gyárak tűzőrségeinek is csak olyan gyenge és elhanyagolt állapotú felszerelésük volt, hogy a hatalmas lángtenger ellen semmit sem tehettek. Az újpesti tűzoltóság parancsnoka a reménytelen helyzetet látva a budapesti tűzoltóktól kért segítséget. Mire a szükséges engedély miatt késve érkező fővárosi egységek megkezdheték volna az oltást, a

gyártelep közepén levő villamos-felszerelési raktár, valamint a szerelőműhely már teljesen leégett. Öt tűzoltó, hat rendőr és tíz gyári munkás szenvedett égési sebeket. Az egymást követő tüzesetek miatt az újságok egyre többet cikkeztek a tűzrendészet terén Újpesten uralkodó botrányos állapotokról. A nyolcvanezer lakosú hatalmas gyárvárosban, ahol egymást érték a veszedelmes gyúlékony, vagy robbanóanyagokkal dolgozó üzemek és telepek, mindössze harmincfős tűzoltóság működött, s közülük is egyszerre csak tízen teljesítettek szolgálatot. A felszerelésük mindössze két lófogatú kézfecskendőből és egy folyamatosan rossz motorfecskendőből állt. Amíg a tűzoltók lovaskocsijaikkal a helyszínre érkeztek, és összeszerelték a kézfecskendőket, addig a tűz legtöbbször már annyira elhatalmasodott, hogy a lángtengerrel szemben semmit sem tehettek. Előfordult olyan eset is, hogy amikor a Károlyi-birtokon lángra lobbanó gabonatórához igyekeztek, a több kilométeres távon a lovak annyira kimerültek, hogy az út utolsó szakaszán a szerkocsikat a tűzoltóknak kellett tolniuk. Újpest tűzoltósága évek óta kérelmezte egy modern autófecskendő beszerzését, a kérelmek azonban süket fülekre találtak. Azt az óriási tüzet, amely 1928 júliusában az Egyesült Izzó Váci úti gyártelepén pusztított, az utolsó intelemként ajánlotta a sajtó az illetékes hatóságok figyelmébe.

1928. december 4. (Keleti és Murányi Vegyészeti Gyár)

A ködös, havas reggelen a portás vette észre, hogy a Váci út és Megyeri út sarkán álló gyár egyik raktárépületének tetején füst tör fel és a tető alól lángok csapnak ki. Az azonnal riasztott gyári tűzoltóság megérkezésekor már óri-

A Keleti és Murányi Vegyészeti gyár égése 1928 decemberében (Az Új Barázda című lap grafikája)

ási lánggal égett a raktárban tárolt gyúlékony festékanyag. A vegyszereken villámgyorsan terjedt tovább a tűz, amit a raktárakban levő rengeteg olajos rongy is táplált. A szomszédos raktárépületből – melyre a tűz átharapózott – a tűzoltók csak az utolsó pillanatban tudtak kigurítani több színültig telt olajos hordót. A két raktár, a benne levő anyagokkal együtt földig leégett.

1930. július 11. (Dr. Just-féle Izzólámpa és Villamossági Gyár)

Újpest egyik legnagyobb gyártelepén, a Dr. Just-féle Izzólámpa gyár Aradi utcai területén keletkező tüzet az üzem egyik munkása vette észre. A kétemeletes raktárépületnek abban a részében, ahol az elkészült izzólámpákat raktározták, az ablakokból sűrű fekete füst gomolygott. A gyár 40 főnyi tűzörsege azonnal az oltáshoz fogott, s a telephez közel állomásozó újpesti tűzoltóság is teljes létszámmal a helyszínre vonult. Rövidesen a Wolfner gyár tűzoltói is megérkeztek. A tűz közelében olyan fojtó füst és hőség keletkezett, hogy az oltási munka csak füstálarcban volt lehetséges. A lángok pusztítása három órán keresztül tartott. Leégett az épület teteje – és a tizenkét sugárral dolgozó tűzoltók munkája következtében – a földszinti raktárban lévő anyagok egy része átázott és tönkrement. A gyár körül rengeteg érdeklődő sereglett össze, akiket csak rendőri kordonnal lehetett a tüztől távol tartani.

1932. február 5. (Magyar Pamutipar)

A tűzoltók szerint szerkezeti hiba okozta a tüzet a Magyar Pamutipar Erkel utcai hatalmas telepén. A pamutfeldolgozó műhelyben két gép munka közben kigyulladt és a köréjük fölhalmozott bálák lángot fogtak. Az újpesti tűzoltók motoros fecskendővel és szerkocsival vonultak ki a helyszínére, ahol a gyári tűzörség segítségével füstálarcban láttak hozzá a tűz elfojtásához, amely háromnegyedórás munkával sikerült. Mivel külföldi áru semmisült meg, a gyárnak hatalmas kára keletkezett.

1933. július 6. (Maitz János és Fiai Bútoráru Gyár)

A Lőrinc utcai lakosok az esti órákban arra lettek figyelmesek, hogy Maitz János bútor-

gyárának egyik épülete fölött füst gomolyog. Az utcai fronton lévő házban lakó tulajdonosokat föllármázták, és néhány percen belül az újpesti tűzoltóság három szerkocsival már a színhelyen volt. A tűz fészkeben, az enyvezőműhelyben a lángok a gyúlékony anyagok miatt annyira elhatalmasodtak, hogy átsaptak az előkészítő műhelyre, a gépházra és az anyagraktárra is. A több emelet magasságban csapkodó lángtenger nagy riadalmat keltett egész Újpesten. Több száz fős tömeg figyelte aggodalommal az oltási munkát, mert félt, hogy a tűz áterjed a szomszédos házakra is. A tűzoltók háromnegyedórai munka árán a tüzet lokalizálták, ám az épület nagy része teljesen elpusztult.

1947. július (Ganz Hajógyár, Népsziget)

A Ganz-gyári tűz színhelyén megtartott első vizsgálat során megállapították, hogy a lángok az áramátalakító helyiség fabódéjában csaptak föl először. A helyiségben három edényt találtak, bennük olajfestékből és parafinból álló gyújtóvegyülettel, így hamar egyértelművé vált, hogy gyújtogatás történt. Az őrizetbe vett gyanúsítottak egyike – akinél megtalálták az áramátalakító helyiség kulcsát – valamikor nyilas szervező, majd később pártszolgálatos volt. A romok eltakarítása közben kiderült, hogy a tűzvész halálos áldozatot is követelt. Egy üszkös gerenda- és törmelékhalom alatt találták meg Antal György 64 éves Ganz gyári munkás holttestét.

1952. március 23. (Táncsics Bőrgyár)

1952. március 23-án kigyulladt a Táncsics (volt Wolfner) Bőrgyár bőrkikészítő üze- me. A több mint egy óra alatt, ami a tűzoltók kiérkezéséig eltelt, a háromemeletes épület teljesen kiégett. Öt tűzoltó súlyos égési sérülést szenvedett.

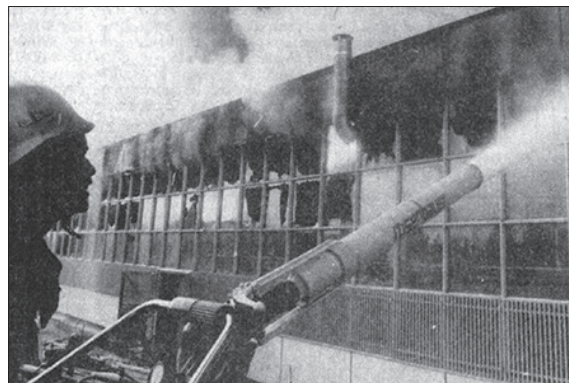
1977. január 3. (Magyar Pamutipar)

Az év első munkanapján, január 3-án, a kora hajnali órákban leégett majd kétszáz ember munkahelye, a Magyar Pamutipar újpesti fonodája. A fonoda megsemmisült, de nem szűnt meg. Tíz hónappal a tűz után az új épület egyik részében már újra dolgoztak a gépek.

1986. május 26. (Mikroelektronikai Vállalat)

A Mikroelektronikai Vállalat műszak-előkészítői hétfő reggel hat órakor azt észlelték, hogy a szerviztér tetőterében füst gomolyog, melynek hatására működésbe lépett az automata tűzjelző is. A riasztás hat óra négy perccor érkezett a tűzoltóságra, és nyolc perccel később már ontotta is a vizet az első vízagyú a gyorsan harapózó lángokra. Az üzemben tűz- és robbanásveszélyes anyagokkal is dolgoztak, ezért a Fóti úti gyár esetében a szokásosnál is gyorsabban kellett cselekedni. Egymás után érkeztek a helyszínre az oltóanyagok utánpótlását szállító tűzoltóautók és a mentők. A száznegyven tűzoltó munkáját a gyár százhetven fős gárdája segítette. Az üzem technológusainak szakértelmére is szükség volt, hiszen a csővezetékekben speciális oltóanyagokat és oltási eljárásokat igénylő vegyi folyamatok zajlottak. A tüzet két óra alatt sikerült lokalizálni, tíz órára pedig teljesen elfojtották a lángokat, de addigra már az üzemcsarnok tetőszerkezete beszakadt. A négy évvel korábban épült, nagy jövő előtt álló gyárban világszínvonalú híradástechnikai és katonai berendezéseket fejlesztettek és készítettek. A különböző összeesküvés-elméleteknek is alapot adó katasztrófa következtében nemcsak az üzem, de a magyar mikroelektronikai gyártás is évtizedekre eltűnt.* □

*Az írás a Pesti Hírlap, a Fővárosi Lapok, a Budapesti Hírlap, a Népszava, a Czipész Szaklap, az Újság, a Pesti Napló, a 8 Órai Újság, a Magyarság, az Új Barázda, a Friss Újság és a Népszabadság korabeli tudósításainak felhasználásával készült.

A kigyulladt Mikroelektronikai Vállalat oltása

DR. HOLLÓSI ANTAL

Aki nem a betegséget, hanem a beteget gyógyította Dr. Császár Gyula

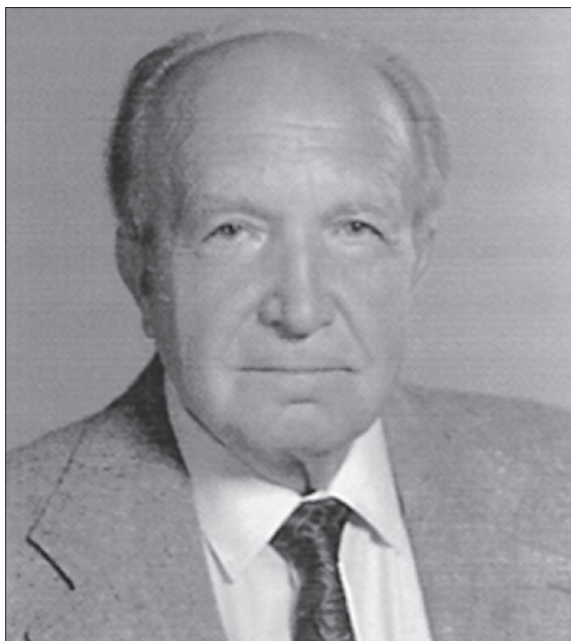

Császár Gyula 1928. január 21-én született Szombathelyen. Édesanyja felvidéki németajkú családból származott, így fia a német nyelvet már gyermekkorában elsajátította. A második világháború idején a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnáziumban tanult, ahol 1946-ban érettségizett. Ezekben az években az irodalom iránt mutatott érdeklődést, német tudását kiegészítette olasz érettségivel és az önállóan megtanult angol nyelvvel. Így már gimnazistaként eredetiben olvasott olaszból és németből, illetve szépirodalmi, filológiai és történelmi műveket fordított, de figyelme kiterjedt a zenére és a filmművészetre is. 14 évesen kezdett naplót írni, ekkor írta első regényét is, amely ötven évvel később *Kamasz a külvárosban* címmel jelent meg. Az akkori politikai berendezkedés nem kedvezett a bölcsészeti vagy

művészihivatást választóknak, ezért döntött inkább az orvosi pálya mellett.

A Budapesti Orvostudományi Egyetemre 1946-ban nyert felvételt. A diploma átvétele után honvédorvosi pályára irányították, és hadnagyi rendfokozatban azonnal csapat-szolgálatra vezényelték. A honvédség egészségügyi szolgálatánál járványügyi képzést kapott. Ő irányította az alakulatánál kitört vérhasjárvány megfékezését is. Az itt szerzett tapasztalatait a *Honvédorvos* című egészségügyi lapban publikálta, cikkében hangsúlyozva a pszichikus tényezők szerepét a betegség, illetve a járvány kialakulásában. A katonai pályát elhagyva, az Országos Közegészségügyi Intézetben folytatta orvosi tevékenységét. A korszakot a szovjet kutatási eredmények uralták; a pavlovi kísérletek előtérbe állítása után nem lehetett pszichológiai tényezőkről írni. 1954-től a Magyar Tudományos Akadémia aspiránsa volt 1956-ig, majd az Országos Reumatológiai Intézetben kapott állást, ahol még abban az évben laboratóriumi szakorvosi vizsgát tett, négy évvel később reumatológiából szakvizsgázott.

Ilyen előképzettséggel nyerte el a Péterfy Sándor utcai Kórház „A” osztályának osztályos orvosi állását, ahol 1966-ban lett belgyógyász. 1971-ben sikerrel pályázott az Újpesti Szakorvosi Rendelőintézet „Bajmegállapító”-nak nevezett kivizsgáló osztályának élére, ahol osztályvezető főorvossá nevezték ki. Az osztályra fölvetett egy klinikai pszichológus kollégát is, aki a funkcionális, azaz lelki eredetű kórképek elkülönítésében és a betegek pszichoterápiás kezelésében segített. Figyelme ekkor már a pszichoszomatikus betegségek felé fordult, megpróbálta megoldani a rejtélyt, hogy a betegek lelki okokból fakadó problémái miként okoznak a test különböző szerveiben kimutatható betegségeket, kóros állapotot. Magyar nyelvű szakirodalmat nem nagyon

Dr. Császár Gyula reumatológus, belgyógyász, pszichológus

talált, mert az akkor már világhírű Bálint Mihály (Michael Balint) professzor munkái itthon nem voltak hozzáférhetőek.

Bálint Mihály az első világháború óta foglalkozott pszichoanalitikával, de 1939-ben emigrációba kényszerült, és Angliában folytatta iskolaalapító tevékenységét. Annak ellenére, hogy külföldön számos publikációja jelent meg, szülőhazájában csak 1961-ben adták ki kis példányszámban Az orvos, a betege és a betegség című könyvét. Tanítása arról szólt, hogy nem a betegséget, hanem a beteget kell kezelni. Mára a gyakorlat is igazolta tanításának helyességét, világszerte működnek az úgynevezett „Bálint csoportok”.

Császár Gyula, felhasználva olasz, német és angol nyelvtudását a külföldi szakirodalomból tájékozódott, így került kapcsolatba Bálint professzor olasz munkatársával Boris Luban-Plozza professzorral, aki Asconában egy Bálint Mihály Központot vezetett. Császár Gyula a szakmai konferenciák állandó meghívottja és rendszeres előadója lett, az olasz professzor könyvét lefordította magyarra. A személyes tapasztalatai alapján és a nemzetközi területeken szerzett ismereteire alapozva írt Általános pszichoszomatika című tanulmánykötetért 1980-ban Markusovszky-díjat kapott.

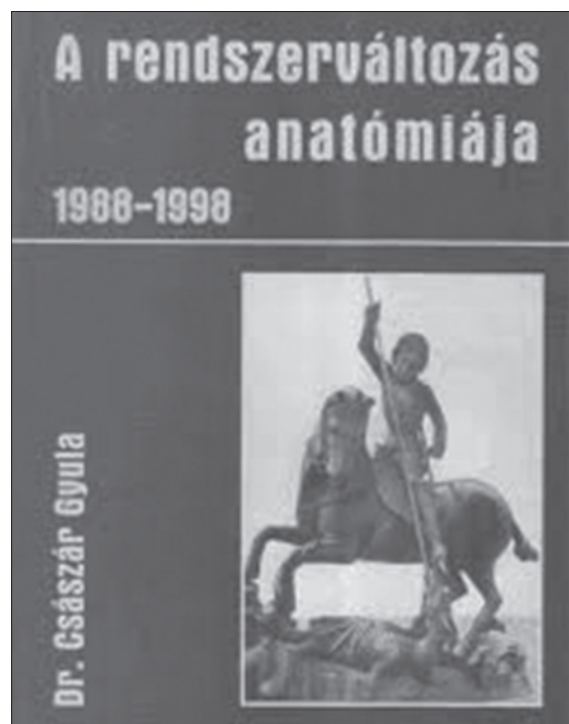
Időközben a „Bajmegállapító” osztály az Egyesített Újpesti Kórház és Rendelőintézet önálló osztályaként belgyógyászati és rehabilitációs tevékenységet is végzett, így a főorvos folytathatta, sőt kiterjeszthette elméleti és gyakorlati munkásságát. 1981-ben Pszichoszomatikus orvoslás címmel megvédte kandidátusi értekezését. Orvosi gyakorlata során nagy figyelmet fordított a betegek orvosi, pszichoanalitikai és gyógyszeres kezelésének összehangolására. Ebben a szellemenben kutatta az orvos-beteg kapcsolat szerepét a gyógyításban, de foglalkozott a placebo kérdésével is. A Bálint Mihály Pszichoszomatikus Társaság tagjaként előadásokat tartott háziorvosok, szakorvosok, pszichológusok számára többek között a pszichés iatrogenia (káros orvosi eljárás) és a gyógyszeres kezelés betartása (compliance) kérdéskörében. Olyan kérdésekre is kereste a választ, amelyekre még napjainkban is csak részben tud hiteles választ adni az orvosi, a pszichiátriai és a pszichológiai tudomány és gyakorlat. Gyógyító munkája során nagy súlyt fektetett a

betegekkel való figyelmes bánásmódra, a kór-előzmény sokszor időigényes felvételére és a szociális háttér feltérképezésére. Képességei és végzettsége alkalmassá tették arra, hogy betegeit holisztikus szemlélettel kezelje; ezt tanította munkatársainak is.

Első házasságából született fia, prof. dr. Császár Albert ma az egyik legjelentősebb budapesti kórház belgyógyászati osztályának vezetője. Prof. dr. Bagdy Emőkével kötött második házasságából született ikergyermekei közül dr. Császár-Nagy Noémi neves szakpszichológus, testvére, Zsolt teológiát végzett.

Az újpesti főorvos nyugdíjba vonulása után is folytatta irodalmi és szakirodalmi tevékenységét, több könyve és tudományos dolgozata jelent meg, ezek közül kiemelkedik A rendszerváltozás anatómiája című, amelyben kritikát fogalmaz meg az átalakulás szereplőiről. 1995-ben pályája és munkássága elismeréseként Oláh Gusztáv életmű díjat kapott.

Dr. Császár Gyula 79 éves korában, 2007. január 4-én hunyt el. Kopp Mária a róla szóló megemlékezésében azt hangoztatta: a főorvost hihetetlen munkabírárs, szellemi aktivitás, állandó megújulási készség, erős magyarságtudat jellemezte. Mi újpesti orvosok, akik sok éven keresztül kollégái lehettünk, megőrizzük emlékét. □

Prém Margit, az adományozó, 12. rész „Hegyek a mennybe vezető úton”

Prém Margit, a skót iskola polgári és kereskedelmi tagozatának igazgatónője és Jane Haining, az internátus vezetője, a háború idején a béke apró szigetének védelmén dolgoztak. A Vörösmarty utcai iskola fenntartói jogkörét átvette a Magyarországi Református Egyház. Ezekben az években a felvett diáklányok több mint nyolcvan százaléka izraelita felekezetű volt, akiknek tanrendje és szabadidős programja megegyezett a protestáns lányokéval. Margit minden tanítványára odafigyelt, és ha valakinek a családjában tragédia történt, azonnal segíteni próbált. 1942-ben, egy gyermek elhelyezése ügyében a debreceni székhelyű Országos Református Szeretetszövetséghez fordult, előre magára vállalva a felmerülő ellátási költségeket. A válasz azonban nem volt túl kedvező: „Kedves Testvérünk! Nagylelkű ajánlatát a »saját árva« mozgalomba való bekapcsolódásra nagy hálával és köszönettel vettük, azonban közölnünk kell, hogy Budapesten és a környéken sajnos nincs árvaházunk, a legközelebbi is jóval több, mint 100 km-re van (Karcag), így pártfogoltját a közelben nem tudnánk elhelyezni. Ennek tudomásulvétele után kérem szíves értesítését, hogy fenntartja-e ajánlatát? Hittestvéri szeretettel: Budapest, 1942. jún. 8. Kiss Ferenc ny. egyetemi tanár, ügyvezető igazgató”.

1944. március 19-én Magyarországot megszállták a németek. Az iskola nem működhetett tovább, április 5-én lezárták a tanévet, kiosztották a bizonyítványokat és a diákokat hazaküldték. Ugyanezen a napon, a zsidó származású magyarokat, kormányrendelet alapján sárga csillag viselésére kötelezték. Akikért szüleik nem jöttek el az iskolába, az internátusban maradtak Jane-nel, kabátjukra ő varrta fel a csillagot. A légiriadók idején közösen vonultak le a pincébe, és a nevelőnőnél a bombázások idején is mindig akadt egy-két falat csokoládé, amivel vigasztalni próbálta a kislányokat.

Április 25-én, egy névtelen feljelentés alapján az iskolában megjelent a Gestapo. Jane Haininget a gyerekek szeme láttára letartóztatták. A vádak szerint: zsidókat bújtatott, elsírta magát, amikor fölvarrta a sárga csillagot, elbocsátotta a kollégium „árja” házvezetőnőjét, hallgatta az angol rádió adását, brit hadifoglyokat látogatott, angol vendégeket fogadott, valamint politizált. A névtelen feljelentő valójában a házvezetőnő nyilas veje volt, akire Miss Haining korábban rászólt, meglátta, amikor a férfi a lányok számára félretett ételből evett és bent aludt az iskolában.

Jane Haining érdekében a Skót Misszió titkára a Külügyminisztériumtól, Ravasz László püspök és Mester Miklós államtitkár Horthy Miklós kormányzótól kért támogatást. Ravasz püspök feljegyzése szerint: „Miss Haininget, a budapesti Skót Misszió internátusi felügyelőjét a német Gestapo letartóztatta 1944. április 25-én. Kiderült, hogy a pestvidéki fogházban van. Mint a magyar református egyház konventjének lelkészelnőke, az államhatalom hivatalos képviselőjével, a protestáns ügyek államtitkárával kerestük fel a miniszterelnököt, illetve a külügyminisztert, hogy Miss Haining szabadon bocsátása tárgyában közbenjárjon. Elmondtam a Skót Misszió jelentőségét; s felajánlottam minden garanciát arra vonatkozólag, hogy Miss Haining semmiféle kifogásolható magatartást nem fog tanusítani.

Sztójay Döme [miniszterelnök] áttelefonált Jungerth Arnóthy Mihály helyettes külügyminiszterhez, mi átmertünk vele, a helyzet megismertettük és ő vállalta, hogy a német Gestaponál a kért közbenjárást megteszi és nevünkben felajánlja, hogy Miss Haininget valamelyik református egyházi intézményben elhelyezzük. Azóta előterjesztésünkre válasz nem érkezett.”

Prém Margit is hiába próbált lépéseket tenni Jane kiszabadítása érdekében. A skót nevelőnőt Auschwitzba deportálták, ahol a

79467-es számot tetoválták a karjára. Utolsó, Margitnak címzett levelének dátuma 1944. július 15. Ebben azt kérte barátnőjétől, hogy értesítse helyzetéről a Vöröskeresztet, küldjön a táborba friss gyümölcsöt, zöldséget és kekszet vagy kétszersültet. A misszióról érdeklődött, majd ezt írta: „Éjjel-nappal rátok gondolok, szeretettel és vágyakozással. Az itteni dolgokról nincs sok mesélni valóm. Itt is vannak hegyek a mennybe vezető úton, bár kisebbek, mint a mieink. Üdvözlöm az egész családot. Téged csókollak és öllelek. Szeretettel, Jane.”

Jane Haining halálával kapcsolatban a német hatóságok arról értesítették a magyar kormány szerveket, hogy a skót nevelőnő egy bélbántalomból származó betegség következtében, 1944. július 17-én kórházban halt meg. Ez az információ azonban több hetet késett. A „hivatalos” verziót megerősítendő, személyes holmiját augusztusban visszajuttatták a budapesti misszióhoz. Az Auschwitzból hazatért egykori foglyok határozottan állítják, hogy a legyengült, beteg rabokat nem hagyták természetes halállal meghalni, gázkamrában végeztek velük.

Az internátusból hazaküldött vidéki zsidó lányok túlnyomó többségét 1944 nyarán, családjukkal együtt Auschwitz–Birkenaubá deportálták és megölték. A skót iskolában több olyan osztály is volt, amelynek diákjai közül mindössze ketten-hárman éltek túl a háborút.

Prém Margit teljesen magára maradt, Jane-ről az utolsó levele óta semmit sem tudott. Saját terveiről nem maradt fenn dokumentum, de egy 1944. június 14-én kelt, az iskola címére küldött levélből arra következtethetünk, hogy egy gyermeket kívánt magához venni vagy örökbe fogadni. (Hogy miért, s hogy ki volt a gyermek, annak nincs nyoma.) Az eljáráshoz szükséges formázásokról rokonától, dr. Prém Loránd pénzügyminisztériumi osztályfőnöktől kért tanácsot, aki így válaszolt: „Szíves elnézésedet kérem, amiért legutóbb írt szíves soraidra ilyen megkéssve válaszolok. Családi pótlék ügyedben azonban úgy a kultuszminisztériumban, mint a pénzügyminisztérium illetékes osztályán több ízben érdeklődtem és végre most sikerült a hivatkozott 7.000/1925.M.E. számú rendeletben előírottakra vonatkozóan pontos felvilágosítást kapni. Teendő tehát az volna, hogy a lakóhelyedre illetékes elöljáróságnál egy kérvényt kellene benyújtani, melyben hely-

hatósági bizonyítványt kell kérned családi pótlék ügyben. Célszerű, ha előre megírva viszel magaddal egy kérvényt (bélyegmentes), bár értesülésem szerint az elöljáróságon ilyen kérelmet ott készen levő nyomtatványon is elő lehet terjeszteni. A helyhatósági bizonyítványban az elöljáróságnak igazolnia kell, hogy a./ a gyermeket minden más támogatás nélkül kizárólag és állandóan Te tartod el és vele közös háztartásban élsz, b./ úgy Te, mint a gyermek teljesen vagyontalanok vagytok, c./ úgy Neked hivatali állásodból folyó járandóságon felül, mint a gyermeknek nincsen külön jövedelme, vagy keresete, d./ háztartásodban nincsen más önálló keresettel bíró családtag, e./ a gyermeknek nincsen más olyan Náladnál közelebbi rokona vagy hozzátartozója, aki annak ellátására elsősorban lenne kötelezhető.

Ez a bizonyítvány azután egy rövid kérvénnyel – melyben hivatkozol arra, hogy eredeti kérvényed 1944. jan. 10-én 29.146/1943.II. pénzügyminiszteri szám alatt küldetett vissza a kultuszminisztériumba, ahol 215.323/1944 V.K.M. sz. alatt kezeltetik – elküldendő a kultuszminisztériumba. Örölnék, ha sikerülne megszerezned a helyhatósági bizonyítványt [...] rokoni szeretettel öllelek: Loránd.”

Az örökbefogadásra végül nem került sor. Margit talán sejtette, hogy 1944 nyara végül saját maga számára is tragikusan zárul...

(Folytatjuk...)

Az utolsó közös fotó az iskola teraszán: Prém Margit, Patay Ildikó és Jane Haining

Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 14. rész

A 14-es villamos 1986. december 15-i, Káposztásmegyerig történő meghosszabbításával jelentősen megnövekedett a Dózsa György (ma: Görgey Artúr) út villamosforgalma. Munkanap reggeli csúcsidőben 6 és 8 óra között jártak legsűrűbben a két viszonylat szerelvényei utunk sínpárjain, egy irányra vetítve 5-5, azaz átlagosan 2,5 percenként. Vagyis egy óra alatt 24-szer haladt át villamos egy irányban s természetesen ugyanennyiszor visszafelé. A 12-esre és a 14-esre ekkor 13-13 darab háromkocsis Tatra T5C5 típusú szerelvény volt beosztva. Meghosszabbításától a 14-es látta el az éjszakai forgalmat, s így e járat Káposztásmegyer első éjjeli kapcsolata volt Újpest, illetve a főváros belsőbb kerületei felé.

A 3-as metró újpesti szakaszának építése során a Bajcsy-Zsilinszky (ma: István) úti villamospálya nyomvonalát a metróalagút és a gyalogos aluljáró építése miatt többször módosították, emiatt a villamosok a külső szakaszokon – így a Dózsa György úton is – többször ideiglenesen nem jártak. 1987. december 7-től a 12-es rákospalotai szakaszán kezdődött vágányfelújítás e járat átmeneti szünetelését és első ízben a 14-es újpesti „egyeduralmát” hozta el, utunkon ekkor csak a káposztásmegyeri villamos haladt keresztül. December további napjain 21-éig teljesen szünetelt itt a villamosforgalom, majd két esztendővel később, 1989. szeptember 12-től október 10-ig, illetve 1990. október 10. és november 6. között szintén a pótlóbuszoké lett a főszerep. A 12V, valamint az éjszakai forgalmat ellátó 14É/V villamospótló buszjáratok teljesen végighaladtak utunkon, a 14V pedig – mivel a Szilágyi utca a Fóti út és az Óceánárok utca között még nem volt kiépítve – a Pamutgyár (ma: Kiss Ernő) utcán át haladt Káposztásmegyer felé.

1988 nyaratól gázvezetékét fektettek a Dózsa György úton, emiatt júliustól a Szilágyi

utcától a Bajcsy-Zsilinszky út felé haladva fokról-fokra áthelyezték utunk érintett busz- és villamosmegállóit. A munkákat 1989 elején fejezték be, az időközben ideiglenesen áttelepített Deák utca előtti villamosmegállót január 3-án helyezték vissza eredeti helyére.

A 3-as metró újpesti szakaszának 1990. december 14-i átadását követően a felszíni tömegközlekedési hálózat átszervezése utunk autóbusz- és villamosforgalmát is részben érintette. E napon járt utoljára a 3V, és a sokak által kedvelt „kirándulójárat”, a gyors 84-es busz Szilágyi utcai végállomásuk irányába, valamint megelőző vasárnap, 9-én a 125-ös Káposztásmegyer felől s felé. December 15. szombattól az e napon forgalomba helyezett metró új végállomásától startoló, lerövidített útvonalú 20-as busz ismét a Dózsa György út kockaköveit koptatta a Bajcsy-Zsilinszky út és Pamutgyár utca között az Izzó lakótelep irányába, a 121-es pedig Szilágyi utcai végállomását az új metrószakasz Újpest Városkapu állomásától érte el utunkon keresztül. Változatlan maradt a 47-es viszonylat közlekedése. Rákospalota-Újpest vasútállomás és a Szilágyi utcai buszvégállomás környéke csomópont jellege ezt követően halványodott, illetve áthelyeződött a földalatti átadására „Újpest-központ”-nak keresztelt belterületi metróvégállomásához. Bővült a Dózsa György úton áthaladó villamosjáratok száma. December 17. hétfőtől munkanapi reggeli és délutáni csúcsidőszakban a meglévő 12-es és 14-esek mellett új, Angyalföld kocsiszínt és Káposztásmegyert összekötő 11-es jelzésű villamost állítottak forgalomba háromkocsis szerelvényekkel kiadva, ami gyakorlatilag a 14-es betétjárata volt.

Ezt követően a Dózsa György út 1. számú ház melletti, Deák Ferenc utcai villamosmegállót a 20-as busz is igénybe vette. A csúcsidejű sűrű járműforgalom miatt e közös le- és felszállóhelyet 1991. március 1-jén szétválasztották: a 20-as megállója mintegy 15

m-rel hátrább, a villamosoké pedig ugyanennyivel előbbre, a Bercsényi utca kereszteződése elé került. Nagyjából ebben az időben, 1990-91 körül új, az Intermédia Kft. által beszerzett csővázaz, műanyagtetős, üvegezett és kivilágítható reklámplakát-tartóval szerelt városcsarnokokat emeltek mindkét irányban a Corvin utcai, illetve Újpest belterülete felé a Szülőotthon előtti villamosmegállóknál.

A nyolcvanas évek végére megváltozó politikai helyzet lehetővé tette az önkormányzatiság visszaállítását, 1990. október 20-án újra polgármestert, három alpolgármestert és képviselőket választottak Újpesten. A rendszerváltás megnyilvánult abban is, ahogy országosan, úgy Újpesten is közterület-átnevezésekre került sor. Az új önkormányzat Közművelődési, oktatási bizottsága 1991. március 5-én a társadalmi szervezetek képviselőivel közösen a begyűjtött javaslatok alapján Újpest közterületeinek elnevezésére vagy megváltoztatására készített tervezetét Újpest Önkormányzata jóváhagyta, s a Fővárosi Önkormányzat is elfogadta. Ennek alapján elsőként három közterület neve módosult, köztük a mi utunkhoz érkező Tito utcából ismét Rózsa utca lett májusra. A legtöbb közterület-átnevezésre augusztusban került sor, ekkor cserélték le utunk névtábláját: Dózsa György helyett a továbbiakban Görgey Artúr honvédtábornok nevét viselte s viseli a mai napig.

Érdekes, hogy a közterület jellege hivatalosan „utca”-ként van nyilvántartva, így találhatjuk meg a Ráday Mihály szerkesztésében megjelent Budapest teljes utcanévlexikona mindhárom kiadásában, mely a Fővárosi Önkormányzat Városképvédelmi Bizottsága által összeállított adatokat vonultat fel. Szintén így szerepel néhány régebbi, még fellelhető utcanévtáblán is. Ugyanakkor közismertebb „út” jellege, és eme utótaggal aposztrofálják az utóbb kihelyezett, Újpest címerével ellátott utcanévtáblák.

Átkeresztelésével egy időben kapott új nevet a Görgey Artúr úthoz csatlakozó Bajcsy-Zsilinszky út, mely István útra, a Pamutgyár utca, ami Kiss Ernő utcára, és Papp József utca, amely Szent Imre utcára változott. Októberben a Lahner György utca elnevezése módosult, s Erkel Gyula utca lett. Itt, a Görgey és az Erkel Gyula utca sarkán áll Újpest egyik

legősibb köztéri alkotása, egy határkereszt. Felállítását 1815-re, lakóhelyünk alapítása előtti időre datálja a helytörténeti szakirodalom. A 19. században a Károlyi uradalomhoz tartozó földterület e helyen Palota község, illetve a század hetvenes éveitől bővülő Újpest határvonalaként értelmezhető. 1882-ben biztosan állt a „vörös kereszt”, hiszen a pamutgyár alapításáról szóló első újpesti hírlapi híradásból így ismerhettük meg.

Bő egy évszázad múltán, 1990 tavaszán a Krisztus-szobrot ismeretlenek ellopták. „A feszület túlélte háborút, forradalmat, területrendezést, sőt azokat a kemény éveket is, amelyek csöppet sem kedveztek hasonló alkotásoknak. De a napjainkban eluralkodó, semmit nem kímélő vandalizmust már nem.” – írta az Újpest című közéleti havilap 1990 áprilisi száma. Helyreállítására, a szobor pótlására őszig kellett várni, mikor az Újpesti Értelmiségi Klub tagozataként megalakult Újpesti Városvédő Kör 1990 novemberében Újpest alapításának 150. évfordulója tiszteletére szervezett háromnapos ünnepséget, ennek keretében került sor a Görgey Artúr utcai határkereszt ünnepélyes újra felszentelésére. Ezzel azonban nem ért véget a feszület kálváriája. Az új korpusz csupán hét évig díszíthette utunkat, 1997-ben letörték és ellopták, ismét Krisztus szobra nélkül maradt a kőkereszt. Újabb felújítására a kertvárosi plébánia gondozásában került sor, a korpuszt a Csebi-Pogány Művész-kör tagjai, Hegedűs Judit és Pölte Livia festőszobrászok Balló Gábor körvezető irányításával alkották újra. Ünnepélyesen 1999. március 28-án, virágvasárnap szentelte fel Pályi László kertvárosi plébános a megújult keresztet, melynek korábbi fakerítés háttérét esztétikus, félköríves záródású téglakerítés váltotta fel.

(Folytatjuk...)

Út vagy utca... Átnevezéskor kihelyezett utcanévtábla (Fotó: Krizsán Sándor)

Nyers, zöld fűszálak – focinovellák

LILA

Ahhoz, hogy egy futballpálya a leginkább olyan legyen, amilyen egy futballpálya lehet, végeláthatatlanul sok törődés szükséges. Hagyjuk most az építkezéseket, a homokágytól az alácsővezetésig, maradjunk csak a felszínnél, az is éppen elég.

Amikor a köznap szurkoló szombat délután kísétál a verőfénybe, nem is gondolná, mennyi odaadás, fűnyírás, öntözés, hengerlés, csíkozás, gyepéglázás, gereblyezés és sepregetés, takarítás, csavarozás és kalapálás kell ahhoz, hogy a jól megszokott pálya minden héten ugyanúgy várja a mérkőzéseket. Egy elkötelezett pályamunkás számára összeolvad az otthon és a pálya, a munka és az élvezet, a szabadidő és a munka. Nyilvánvalóan nem kényszerből végzi el a karbantartást, ellenben mindig keresi a feladatokat, hiszen a világ legjobb pályái lebegnek a szeme előtt. Tudja, nincsen olyan billiárdasztalhoz hasonlítható gyep, amin ne lehetne még javítani, és nem létezik az a tökéletes pálya, aminek az apró egyenetlenségeit a hozzá szokott szem ne látná meg. Márpedig, hogy a lényegre térjünk, egy kiforduló gyepéglő, egy magasabbra nőtt fűcsomó legalábbis életet befolyásolhat.

Ezért is érthetetlen az a történet, ami még a nagy Újpest, Töröcsikék idejében esett meg a Megyeri úton.

Abban az évben, az ezerkilencszáonyolcvanhármas-nyolcvannégyes szezonban újfent a Kupagyőztesek Európa Kupájában indulhatott a Dózsa. Az előző kiírásban a Real Madrid búcsúztatta az Újpestet, s most megint nem bízhatóan indult a sorozat, hiszen az első meccsen, Athénban az AEK ellen kettő nullra kikapott a csapat. A visszavágón aztán már dicsőösebb percek jöttek: az Újpest, többek közt Kardos József két góljával négyegyre legyőzte a görögöket. Jó formában volt a Dózsa, a kapuban Szendreiivel, hátul Kar-

dossal, középpütt Kisznyérrel, Herédivel, elől Kissel és Feketével és Töröcsikkal. A sorsolás viszont a továbbiakban sem kedvezett, hiszen azt az Kölnöt kapták ellenfélül, aki (ami?!) a Bundesliga meghatározó csapata volt. Ráadásul a készülődést, ha nem is nehezítette, de befolyásolta, hogy a németek elleni meccs reggelére derült ki, ki tudja honnan, ismeretlen magvak keveredhettek a Megyeri úti stadion máskülönben jó minőségűnek mondható gyepébe: csaknem az egész pályát apró, sárga fejű virágok lepték el. A látvány, ahogyan a Népsport beharangozója megállapította, egy kiránduláson az önfeladt vállalati gárdának valószínűleg nagy örömet okozott volna, ám itt, néhány órával a mérkőzés kezdete előtt, sokkal inkább kínos képzettársításokra adott alkalmat, s aligha javította a nyugati sajtóban a hazánk fejlettségéről és a hazai sportviszonyokról kialakult képet. Szerencsére ügyes szervezéssel az esti kezdésig sikerült egy soron kívüli fűnyírást beiktatni; s ugyan a gyep ily módon némileg rövidebb és kopogósabb lett az ideálisnál, de legalább a látvány nem zavarta meg a szurkolókat és a játékosokat. A Dózsa Kiss, Kisznyér és Kiss góljaival három-egyre verte a Köln csapatát, majd, ha már tartott a lendület, a németországi visszavágón, az ottani, négy-kettes vereség ellenére, a több idegenben lőtt góljával továbbjutott.

A váratlan fordulatok csak ezután kezdődtek igazán.

Úgy mesélik, hogy a hazautazást követő első edzésre verődött össze a csapat, amikor látták, hogy a Megyeri úti bejárathoz közelebbi kapu előtt, a középcsatár helyén egy lila szirmú virág nőtt ki a fű közül. Nem volt nagy növény, apró, húsos leveleskék védték a szárát, de a virága már messziről is élénken látszott, nyilván, mert a lila szín erősen elüt a gyep zöldjétől.

Temesvári Miklós mesteredző az edzés után tréfásan jegyezte meg, hogy a csapat ne-

vében köszönik a pályamunkások ajándékát, de azért nem bánná, ha délutánra már csak fű maradna ott, ahol fűnek kell lennie.

Tréfa ide, viccelődés oda, a virág nem tűnt el a délutáni edzésre sem.

Mi több, ott virított az egész héten át, dacára annak, hogy mind a három pályamunkás megesküdtött, hogy saját kezűleg tépte ki a földből, természetesen gyökeresen, ahogyan azt kell.

A sorsolás a negyedöntőben a skót Aberdeen csapatát juttatta Szendreiéknek.

A sárga virágocskák miatti tanulság okán a pályagondnok időben intézkedett a fűnyírásról, sőt, a két kapu elé gyepetglákat hoztattak, hogy semmi kifogás ne érkezhessen a minden bizonnyal remek pályákhoz szokott skótok részéről.

A virágocskák még a meccs kezdetekor is ott virított a tizenhatos vonalánál. Mintha egy színházi rendező ezzel a jellel akarta volna kijelölni Törőcsik helyét a színpadon: éppen ott világítottak a lila szírmok, ahol a Dózsa hátravont középcsatára táncolt.

A mérkőzésen nagy küzdelemben, Kisznyér és Herédi góljaival kettő-nullra győzni tudott az Újpest. Nyílt titok volt, hogy Törőcsiket, Kardost és Szendreit komoly nyugati klubok megfigyelői várják, s jó néhányan már azt latolgatták, hogy az elődöntőben

vajon kivel, milyen nagy klubbal kerülhet szembe a csapat. Aberdeenben a helyi lapok a címdalukon hozták a játékosok fényképeit, kivétel nélkül dicsérték a magyarok kombinatív, ötletes játékát, ami, ahogy írták, annak ellenére európai színvonalú, hogy a Dózsa stadionja és különösen annak gyepszőnyege a skóciai elvárásoktól messze elmarad.

A meccs hőse mégsem Törőcsik, Fekete vagy Kisznyér lett, hanem az a Mark McGhee, aki a harmincnegyedik percben előbb csökkentette a skótok hátrányát, majd, egy perccel a vége előtt, a nyolcvankilencedikben megszerezte a vörös mezések hosszabbítást jelentő második találatát is. Sőt, a hosszabbítás ötödik percében is gólt rúgott: összesítésben három nullra nyert az Aberdeen, s az Újpest kiesett.

Másnap utazott haza a Dózsa, s a rákövetkező délelőtt tartotta az első edzést Temesvári.

Verőfényes, szép délelőtt volt.

A Megyeri úti stadion gyepszőnyege frissen nyírva várta a játékosokat.

A rövidre vágott fűszálak úgy simultak egymáshoz, mintha zöld posztó borította volna a pályát. Nem volt ott semmiféle kicsi leveles virág, nem virított semmiféle lila szirm.

Csak az egyenesre vágott, nyers, zöld fűszálak, acélos csillogással, keményen, mint a háromnapos borosta. □

Törőcsik András kapura tör Coopre Neale (4) mellett, az Újpesti Dózsa SC - Aberdeen SC Kupagyőztesek Európa-kupája mérkőzésen a Megyeri úti pályán 1984. március 7-én (Fotó: MTI)

HIRMANN LÁSZLÓ

Wass Sámuel gróf

Wass Samu – ahogyan a 19. századi politikust kortársai nevezték – életének csak utolsó szakaszában kötődött Újpesthez, ez az időszak azonban városunk fejlődése szempontjából meghatározó volt.

Ahhoz a családhoz tartozott, amelyik Wass Albert író adta a magyar olvasóknak. 1814 júniusában, Kolozsváron született. Apja, Wass Imre gróf, Közép-Szolnok vármegye főispáni helytartója, anyja, Rozália a neves Jósika család tagja volt. A gyermek előbb a családi birtokon nevelkedett, majd nyolc éven át a Kolozsvári Líceum növendéke volt. Az erdélyi soknyelvű környezetben, részben nevelői révén, korán megtanult németül, latinul és franciául is. A fiatalember kitűnt testi ügyességével, remekül úszott, lovagolt és vívott, vadászatokon ritkán hibázta el az elé ugró vadat. Olyan pályára lépett, ami egy szerényebb vagyonú arisztokrata számára is vállalható

Wass Sámuel. Pollák Zsigmond metszete

volt. Jogi végzettséget szerzett, a marosvásárhelyi királyi táblánál volt joggyakornok. Húsz évesen megnősült, Eperjessy Rozáliával esküdtek örök hűséget egymásnak. Idővel három leány és egy fiúgyermekük született. A cegei családi birtokon rendezkedtek be, amelyet felvirágoztatott. Ezen évek alatt sokat utazott. Széchenyihez hasonlóan járt az Al-Dunánál, kétszer is eljutott Nyugat-Európába, megfordult Itáliában, elsajátítva az olasz nyelvet is. Gyorsan emelkedett a hivatali ranglétrán. 1839-ben az erdélyi Doboka vármegye főszolgabírója, két évvel később már főbírója (ami Erdélyben az alispáni tisztségnek felelt meg).

A népek tavasza fordulatot hozott az ő életében is. 1848-ban az első népképviselői országgyűlésen szülőföldje küldötte volt. Az év végén ő is követte a Debrecenbe visszavonuló kormányt. Itt kapta 1849 februárjában Kossuth Lajostól azt a feladatot, hogy diplomáciai és kereskedelmi úton segítse a honvédelem ügyét. Küldetése egyértelmű volt: „A magyar hadsereg bármi áron minél több és minél jobb fegyvereket kapjon, Fiume körül és a dalmát partokon egy kis tengeri erő is nagyon jól fogna”.

Wass Samu gróf a Honvédelmi Bizottmány elnökének utasításával a zsebében a nyugatra akkreditált magyar diplomatákhoz utazott. Párizsban Pulszky Ferencsel, Londonban Teleki László gróffal találkozott, majd az Egyesül Államokba hajózott. Remek szervezőként hamarosan egy rakományra való fegyvert és lőszert indított útjára Magyarországra felé. Küldetésének másik részéről sem feledkezett meg. Hadi célokra tengerjáró hajót akart szerezni, de amerikai üzletfelei meggyőzték, hogy eredményesebb és talán olcsóbb is lehet, ha Brazíliában próbálkozik. Egészen az Amazonas folyó torkolatáig jutott, ott azonban olyan kalandokba sodródott, hogy életét is csak poggyásza hátrahagyásával menthette meg. Küldetése teljesítése nélkül tért vissza New Yorkba, ahol emigráns magya-

rokkal találkozott. Addigra ugyanis a szabadságharc vereséget szenvedett, és sok egykori katonatiszt és politikus érkezett az Újvilágba, hogy megvesse a lábát. Wass gróf sem térhetett haza. Időközben megszerzett angol tudását honfitársai érdekében kamatoztatta, egyengetve az Államokba menekülő magyarok útját. Jövedelme nem lévén, kénytelen volt állást vállalni. A Stilmann-féle hajógyárban helyezkedett el, ahol megismerhette a folyami és tengeri gőzösök modern gyártástechnológiáját. 1850-ben azonban – anyagi helyzetének rendezése reményében és némi kalandvágytól hajtva – Kaliforniába utazott, ahol a sajtó szerint aranyat találtak. Az aranyláz hatására Wass Samu gróf is bányász lett, de hamarosan rájött, hogy a kétes sikerű kutatás helyett biztosabb megélhetésre is szert tehet. Két emigráns társával San Franciscóban kicsiny fémöntő műhelyt rendezett be. A vegyészeti munkákat ő maga végezte, amelynek eredményeként tiszta nemesfém tömböket öntöttek. A helyi bankok megbízásából aranydollárokat is vertek, különböző címletekben. Wass gróf az így szerzett jövedelem jó részét nélkülöző honfitársaira fordította. Mikor Xantus János 1857-ben San Franciscóban üzemüket meglátogatta, így szólt: „Senki a magyar névnek több becsületet nem szerzett Amerikában, mint gróf Wass és társai.”

A száműzetés évei azonban lassan véget értek. 1858-ban már nem kellett tartania a megtorlástól, így hazatért Erdélybe, cegei birtokára, Doboka megyébe. Rövid visszavonulást követően hamarosan ismét az országos politika terepére került. Az 1861-es országgyűlésen a főrendiház tagja lett. Deák párhívéként politizált, a pesti társaságban Lónyay Menyhért gróffal és Eötvös József báróval mutatkozott. A diétát a Habsburg kormányzat hamarosan feloszlatta, és Wass gróf – a többi honatyához hasonlóan – visszatért a passzív ellenállás politikájához. Birtokán élve emlékiratait rendezte sajtó alá, ami végül 1862-ben meg is jelent, Kilenc év egy száműzött életéből címmel. Országszerte egyre ismertebbé vált. A Tudományos Akadémia is tagjai közé választotta, székfoglalóját a passzátzélrendszerről tartotta.

Az osztrák önkényuralom ellenére, a gazdasági fejlődésnek nem lehetett gátat szab-

ni Magyarországon. Wass gróf azon arisztokraták közé tartozott, akik tenni akartak hazájuk felemelkedéséért. 1866-tól ugyanis alapvető politikai változások kezdődtek. Ferenc József újra összehívta az országgyűlést, amelynek Wass gróf is tagja lett. Régi álma volt a gőzhajózás fellendítése, ezért egyike volt a Középdunai Magyar Gőzhajózási Társaság megteremtőinek. Károlyi Ede gróffal (Újpest alaptójának idősebb fiával) kihasználták összeköttetéseiket a kormánykörökkel a dunai gőzhajózás fellendítése érdekében. Már a kiegyezés megkötésének előszelei fújtak. 1866 novemberében a frissen megnyílt lóvasút megsemmisítésén a döntéshozók megtekintették az újpesti téli kikötőt, ahol a Társaság ekkorra már hajógyárat is alapított. A vendégek Wass gróf jelenlétében megcsodálhatták az első Újpesten épült gőzhajó, a Pest-Buda vízre bocsátását. 1868 novemberében a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank tőkéjével kezdte meg működését az Országos Gőzhajózási Társaság, amelynek elnöke Zichy Jenő gróf, alelnökei pedig Wass Samu gróf és Türr István (Garibaldi korábbi szárnysegédje, a Korinthoszi csatorna tervezője) voltak. 1870-ben már három Újpesten épült vontatóhajójuk, a Baranya, a Bács-Bodrog és a Zágráb nevűek voltak szolgálatban. Wass Samu életrajzírója, Deák Farkas kevéssel a halála után így írt: „Korán reggel szokott kelni s első dolga volt, hogy a hajókhoz sietett, vagy Újpestre rándult, aztán leveleket írt, vagy leveleire válaszolt”.

Wass Samu sokat tett településünk hajógyártásának fellendítéséért. Joggal emlegetik őt a lexikonok az újpesti hajógyártás megteremtőjeként. Életének ez a termékeny időszaka 1875-ig tartott. Ekkor került sor a fúzióra, amelynek során Deák párhívei Tisza Kálmánhoz csatlakozva létrehozták a Szabad-
elvű Pártot. Wass Samu gróf elveihez hűen ekkor eltávolodott a politikától. Egészsége megrendült, visszavonultan, családja körében élt 1879 márciusában bekövetkezett haláláig. Fennmaradtak azonban gondolatai és írásai, amelyekben központi szerepet kapott a gőzhajózás. „Ha olvasóim valamelyike mostan az Atlanti Oceánon túl kirándulást tenni ohajtana, nem tanácsolhatok jobbat, minthogy válassza mindenesetre a legújabbban épült hajót.

A cegei Wass kúria eredeti állapotában maradt fenn

Cege falucska, ami Wass Sámuel grófnak és családjának az otthonát jelentette, ma közel 700 fős település Romániában. Az erdélyi Mezőségben, a régi Doboka vármegyében található. Szűkebb környezetét ősidők óta Tóvidéknek nevezik. [A cége archaikus szó, a folyókba, patakokba, tavakba épített halfogó rekesztéseket nevezték így hajdanán]. A falut 1291-ben említi először oklevél – Chegue néven. Károly Róbert királyunk Miklós nevű hívének adományozta, de 1324-től már a Wass család birtokolta, innen származik nemesi előnevük is. Az alapvetően mezőgazdaságból élő településnek Nagy Lajos vásártartási jogot adott. Az egyik legfontosabb árucikk a hal volt, hiszen a közeli Hódos tavat a középkorban Erdély legnagyobb állóvizének tudták. A falu lakossága a 16. században református hitre tért. A Rákóczi szabadságharc alatt Cege elnéptelenedett, de hamarosan újratelepült. A Wass család két kastélyt is építtetett a településen, de közülük csak az 1769-ben épült barokk kúria vészelte át a viharos huszadik századot. Az épületről egy későbbi lakója, Wass Albert így írt: „Az otthon újrapépítése Nagypámra maradt. Szép, tágas, ké-

nyelmes otthon épített ott magának a leégett udvarház helyén. A környék népe kastélynak nevezte, bár nem volt az. Csak egy kényelmes, nagy családra méretezett úri-ház volt, mely köré Nagymama egy negyven-holdas parkot varázsolt a hepe-hupás, vízmosásos kopár lefelő-oldalra. Messzi idegen földről hozott ritka fákat: mogyoró-fenyőt, babérlevelű tölgyet Amerikából jegyente-tölgyet, bodros jázmin Ausztráliából és olyan gyönyörű fenyvesektől koszorúzott kertet teremtett oda, hogy még az első román királyság szakemberei is botanikus-kertnek ismerték el és kis réztáblákkal jelölték meg minden értékesebb fát.”

Cege Trianont követően Románia része lett, majd a második bécsi döntés következtében rövid időre visszatért Magyarországhoz. „1940. szeptember 10-én a falunkon keresztül visszavonuló román csapatok kifosztották a házunkat, elvitték a marháinkat, lovainkat, disznóinkat, lelőtték az egyik csordapásztor és megsebesítették a másikat. Szeptember 11-én, délután a magyar csapatok megérkeztek és elfoglalták az új határt” – írta Wass Albert, aki miután a másodszori román megszállás következményeként emigrálni kényszerült, többé nem látta Cegét. □

Hatvanöt éve újpesti

Gaál Károlyné Varjú Vilma aranydiplomás vezető tanárnő a Déri Miksa (korábban Kilián György) Szakközépiskola, Szakiskola és Diákotthon magyar-történelem szakos tanára volt. Tantárgyain kívül emberszeretetet is tanított gyerekeknek, felnőtteknek egyaránt.

– *Kedves Vili! A bonismereti és helytörténeti munka kapcsán sok éve dolgozunk együtt. Diákjaiddal óriási energiával kutattad a városrész történetét. Kérlek, mesélj a családról!*

– 1934. szeptember 18-án születtem, Kispesten nőttem fel. Apukám Varjú Sándor ügyvéd, városi képviselő volt, édesanyám, Breitner Vilma egy belvárosi ruhaszalont vezetett. Apukám első felesége a nővérem születése után trombózisban meghalt. Apám újránősült, és a testvérem, Évi sokáig nem is tudta, hogy anyu nem az édesanyja. Hároméves koromban Bókay János professzor csipőficamkorrigáló műtétet hajtott végre rajtam; a műtét után egy teljes évig gipszben voltam. A nagymamám vigyázott rám, megtanított írni, olvasni, számolni, miközben nagyokat énekelünk. Bár apukám kérvényezte, nem mehettem idő előtt iskolába. Az elemi első három évét a kispesti Petőfi utcai Elemi Iskolában végeztem. Amikor közeledett a front, a család gyáli birtokára költöztünk. A légitámadás ott is elérte, kilenc bombatölcseért számoltunk össze a kúria körül. Ezután tihanyi villánkban találtunk menedéket. (A telket édesapám egy ügyfelétől honoráriumként kapta.) 1944 nyarán a nyaralónkba beszállásoltak ukrán, majd magyar katonákat. A sűrűbbé váló bombázások miatt egy Bofors légelhárító ágyút telepítettek a ház mellé.

– *Hogyan kerültetek vissza a fővárosba?*

– A harcok vége felé kemény kalandok árán jutottunk előbb a veszprémi, majd a budai rokonokhoz. Tatánál Évivel az árokból lestük az orosz repülőket lövéseit. Szüleink a katonai teherautón ragadtak, többen megsebesültek, egy katona meghalt. Mire a fővárosba

értünk, már a János Kórházig törtek előre az oroszok. Hosszabb ideig a Csaba utcában, apu nővérénél húztuk meg magunkat. A negyedik elemi is egy ottani iskolában végeztem.

– *Visszamentetek Kispestre?*

– Anyuval és a testvéremmel a háború után visszaköltöztünk. Apukám Budán maradt. Anyu nagyon kardos menyecske volt, amikor aput kizárták az ügyvédi kamarából, nem engedte, hogy fellebbezzon a bíróságon. Az volt ugyanis a gyakorlat, hogy aki ellenkezett, bevitték és jól megverték. Apu 1945 és '51 között a Budakeszi úton házgondnokként dolgozott, majd két évig gyerekjátékok készítésével foglalkozott. 1951-től egy éven keresztül kőműves segéd volt a Rudas Gyógyfürdő építésénél, 1952-ben került a Műszaki Egyetem Rajzi Tanszékére altisztnek, később könyvtárosnak. Az állást egykori gimnáziumi osztálytársának, dr. Csonka Pálnak (később Kossuthdíjas tudós) köszönhette, aki a műegyetemen tanított.

– *Számodra ezekben az években a tanulás és pályaválasztás volt a legfőbb feladat.*

– Három nagybátyám és egy sógoruk mintája alapján, gyerekkoromtól orvos akartam lenni. A házukban lakó Józsi bácsinak egy gyerek megmentésében is segítettem. A fiút az utcán érte baleset, és amíg a nagybá-

Varjú Vilma férjével, Gaál Károllyal, 1961-ben

tyám ellátta a sebeit, nekem az volt a feladatom, hogy a sérült orrából, füléből szívjam ki a vért. Ettől a pillanattól kezdve az orvosi pályára készültem.

A negyedik elemi után a Thaly Kálmán utcai Ranolder Intézetbe jártam. A nővéremmel, aki már végzős tanítónő-hallgató volt, gyalog tettük meg az utat a IX. kerületbe. Apácák tanítottak minket. Szépen énekeltem, tagja lettem az intézet Andor Ilona és Csorda Romana nővér által vezetett, később Kodály Zoltánról elnevezett országos hírví kórusnak. 1948-ban államosították az iskolát. Földrajztanárnőnk hamisan megvádolta kórusvezetőinket. Forster Jutka és én harciasan tiltakoztunk a hazugságok miatt, ezért – hiába voltunk kitűnő tanulók – kitiltottak mindkettőnket az ország összes középiskolájából. Nagyon igazságtalannak éreztem és zokogtam. Édesanyám elment a Deák téri Evangélikus Gimnáziumba, és kijárta, hogy felvegyenek. Reálszakra kerültem, mert csak ott volt hely. Életem legszebb három éve következett a tanulmányi szempontból szigorú iskolában. Ma már tudom, egész életemre jó alapokat kaptam. Ebbe az iskolába járt Petőfi Sándor is, a szavalóversenyt – amelyre 75 verssel kellett jelentkezni – az emléktáblája alatt tartottuk. Dr. Zelenka Margit tanította a magyart. Csodálatos hazafi volt, ő kezdeményezte a Kunfsteinben raboskodó '48-as hazafiak emléktáblájának felállítását. Hauser Henrietta testnevelővel kosárlabdában és más sportágakban is sorra nyertük a különböző versenyeket. A matematika tanárnő, Filarszky Erzsébet néni kemény, határozott személyiség volt, de egész életemben segített a tőle kapott tudás.

A Deák téri iskolát a harmadik tanévem végén bezárták, 56 fős osztályunkat elosztották más középiskolák között. Nyolcan kerültünk a Varga Katalin Gimnáziumba, ott érettségiztem 1953-ban. Az orvosira jelentkeztem és a jelentkezési lap mellé leadtam az egész családról szóló dokumentációt. Azt mondták: „Mit képzelsz, négy orvos van a családban, s azt hiszi felvesszük? Soha ne számítsd rá!” Ezután úgy gondoltam, a test gyógyítása helyett a lélek gyógyítását választom, ezért az ELTE-re jelentkeztem. Három éven keresztül mindig maximális pontszámmal írtam a felvételiket, és a válasz mindig ugyanaz volt: „helyhiány miatt elutasítva”. Végül a harmadik fellebbe-

zés után felvettek magyar–történelem szakra, esti tagozatra. A kieső évek alatt a József Attila Szabadegyetemre jártam, magyar és történelem, irodalom, művészettörténet és anatómia előadásokat hallgattam. Mondanom se kell, az egyetemen mindezt nem vették figyelembe, de beválasztottak az újkori és legújabbkori történeti alkotócsoporthoz.

– *A felvételre való felkészülés éveiben elhelyezkedtél valahol?*

– 1952-'53-ban, a Fradi után, a Fáklya Toldi csapatában röplabdáztam. Röplabdás társam, Feszt Tiborné a Hungária Papírgyár (Váci út 83.) főmérnöke volt. Neki köszönhettem, hogy fizikai munkásként, három műszakba felvettek az újpesti Schilde szárítóba. Jól rajzoltam, a kerítésre kitett plakátok és ünnepi dekorációk készítésében segítettem. A gyári rádióstúdióban „Szívküldt...” szerkesztettem, amit nagyon kedveltek a kollégák. Ismeretterjesztő eladásokat tartottam, zenét sugároztam és sportot közvetítettem. Nagyon élveztem ezt a munkát. Az üzemi bizottság kultúrosaként könyvtárat, irodalmi színpadot szerveztem, énekkart is alakítottunk. Utóbbi vezetésére megnyertem Rossa Ernő (1909–1972) zeneszerző-karnagyot. Emellett sok sportversenyt is szerveztem – tagadhatatlan, hogy elég népszerű lettem a cégnél. Rengeteg elfoglaltságot jelentett, de a fizetésem ez nem nagyon látszott. Azt mondták, hogy ha elvégzem a papíripari szaktanfolyamot, akkor taníthatok a gyári dolgozóknak matekot, fizikát. Gond nélkül lettem a vizsgákat és 1955-től már pénzért tanítottam.

– *Jött az '56-os forradalom...*

– 1956 tavaszán Kispestre hazatért édesapámat nagy szeretettel vették körül. A nővéremmel együtt meghívást kapott, hogy segítsék a hagyományőrzést, felejtsek a családdal szemben megnyilvánuló, félelemből fakadó hálátlanságot. (Sajnos már nem érte meg, hogy nagyapámról, Varjú Kálmán egykori kispesti képviselőről újra utcát neveztek el. Apám halála után kapott nagyapám szobrot, dízsírhelyet, róla szóló színdarabot, díszpolgári címet, hiszen annak idején nagy szerepe volt abban, hogy Kispest községből város lett.)

Nálunk a gyárban minden rendben ment, nem voltak túlkapások. Annyi változás történt, hogy elment a korábbi igazgatónő.

Gaál Károly gyártásvezetőt – a későbbi férjemet – aki mindig kiállt a munkásaiért, a dolgozók megválasztották a helyére, de a forradalom bukása után mindez komoly következményekkel járt. A cég élére kineveztek egy kormánybiztost, aki a szakmai tudatlanságot politikai megbízhatósággal pótolta. Ezt követően Gaál Károlyt visszaminősítették három műszakos művezetővé. Engem 1957-ben elbocsátottak, de – kérésemre – végül maradhatam nehéz fizikai beosztásban.

– *Lassan konszolidálódott a helyzet. A későbbiekben hogyan alakult a pályád?*

– 1961-ig anyuval és Évával hárman laktunk Kispesten. '61-ben férjhez mentem és Újpesten, az akkori Paksi József (ma Perényi Zsigmond) utcában kaptunk lakást. Ebben a lakásban lakom immár 57 éve. Időközben férjem elvégezte a Pedagógiai Főiskolát, kilépett a cégtől és gyakorlati foglalkozást tanított a Lehel úti, majd a Radnóti utcai általános iskolákban, végül itt az Erzsébet utcában. Nyugdíj mellett a Károly Róbert Kollégiumban is dolgozott. 1963-ban megszületett Zsuzsi lányunk. A papírgyárból a szülési szabadság letelte után tanárként kerültem át a 24. számú Kilián György Szakmunkásképző Intézetbe. Később az iskola szervezetileg és elnevezésben is változott; 1990-ben felvette Déri Miksa nevét, így működött 2008-as bezárásáig. Magam, negyvenöt éven keresztül dolgoztam a falai között.

– *Biztosan sok szép iskolai emléket őrzöl.*

– Nehezen indult a beilleszkedés. Soha nem voltam párttag, az első igazgatóm azonban egy kemény kommunista volt. Rövidesen eltávolították, és a helyére Marschalkó Gusztáv került. Gyerekszerető, joviális úriemberként a gyerekekkel meg kívánta szeretetni a tanulást. A tanításon kívüli foglalkozásokra kulturális bizottságot szervezett. Elvei alapján alakult ki az iskola későbbi szellemisége. A Kilián és a Déri is nagyon nagy létszámú intézmény volt, előfordult, hogy 1400 gyerek járt hozzánk. Mi tanárok – a szakoktatókkal együtt – több mint 40-en voltunk. A szabadidős, kulturális programok ötletgazdái a magyar-történelem szakos tanárok voltak, de több kolléga szívesen csatlakozott hozzánk. A szervezést a testnevelő tanárok végezték, Katona István Újpest Gyermekéiért díjat is kapott. Nagyon sok lelkes gyerekem Neogrady Laci bácsi

helytörténeti szakkörébe járt. (2015-ben Neogrady László nevét vette fel az újpesti helytörténeti gyűjtemény.) Sok általuk fellelt tárgy került a gyűjteménybe. Jó pár évig rangos helyezéseket értünk el a kerületi helytörténeti vetélkedőkön is. Irodalmi színpadosaim közül Sirkó Laci színész, Dénes Mari rádióbemondó lett, Veszprémi Jenő mérnök, az első Kazinczy-díjas szakmunkás Magyarországon. 2005-ben nyitottuk meg az iskolamúzeumot, de az anyagát szakkörös gyerekeimmel kezdetektől gyűjtöttük. 1980-86 között magyar nyelvi, 1986-2004-ig pedig történelem munkaközösség-vezető voltam. 1985-től vezető tanár lettem, akadt olyan diákom, aki a felkészítemem alatt megnyerte a budapesti történelmi tanulmányi versenyt és utána, gyakorló tanárként is hozzám került.

– *Fiatalos, agilis nyugdíjas vagy. Mivel töltöd az időt?*

– Sosem érek rá. Iskolánk bezárása után még két évig vállaltam érettségi elnöki feladatokat. Most a családi és iskolai iratokat rendezem.

Tizenöt éve tagja vagyok a Budapesti Honismereti Társaságnak, előtte több mint húsz évig a Történettudományi Intézet által szervezett találkozókra vettem részt. Sokat segíték a családomnak is, mert nekik is kevés a szabadidejük. Zsuzsa lányom a PIM gyűjteményi igazgatója, férje dr. Kalla Gábor az ELTE tanszékvezetője. Nagyobbik unokám, Bálint a szentendrei Ford gyárban dolgozik, Bence, szociológusnak készül az ELTE-n. Keresztúri Dezső szerint: „A jelent megélni, a jövőt jobbra tenni csak a múlt ismeretében lehet”, ezért találkozunk mind a mai napig a régi kollégákkal, barátokkal, diákokkal, hogy mindenki boldogabb legyen. □

Történelemverseny a Déri Miksa Szakközép- és Szakiskola könyvtárában Gaál Károlyné vezetésével

„Nos, abban mindenki egyetértett, hogy Baróti Lajos kivételes tudású szakember, azt viszont a legtöbben nem tudták, hogy a zöld gyepen is szaladgált egy másik edző, még ha hivatalosan nem is ebben a tisztségben tündökölt hétről hétre. Úgy hívták, hogy Göröcs János” – meséli Dunai Ede Lila karácsony című könyvének azon fejezetében, amelyben az 1969. november 15-i, MTK elleni Megyeri úti mérkőzést idézi fel. De regényében nem csupán a Dózsa egykori labdazsonglőrjei tűnnek fel, hiszen jelen van egy fiatal szurkolókból álló baráti társaság is. Az 1950-es évektől a közelmúltig vezet a történetük, amely nem nélkülözi a kalandokat. Az Aposztróf Kiadó kötete a nagyobb könyvterjesztők boltjaiban kapható.

Gyász hírek

Augusztus 22-én, életének 86. évében, elhunyt Blázy Lajos evangélikus lelkész, Újpest díszpolgára. 1962-ben került az újpesti evangélikus gyülekezet élére, amelyet negyven éven át szolgált. Temetésére 2018. október 5-én került sor a Megyeri temetőben.

November 16-án, 70 éves korában elhunyt Valachi Anna Déry-díjas író, irodalomtörténész, József Attila életének és költészetének kutatója. Ezer szállal kötődött Rákospalotához és Újpesthez, lapunkban több alkalommal is publikált. Családtagjai és barátai december 15-én a Csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet templomában búcsúztatták.

Életének 74-ik évében, november 20-án elhunyt Fericsán Kálmán tanár, szakíró, Arany Horgony-díjas helytörténész. Újpest Önkormányzata 2009-ben Újpest Gyermekéiért díjjal, 2016-ban Újpestért díjjal ismerte el a városrészt egyik legnépszerűbb testnevelő tanárának tevékenységét. Rendszeres szerzőink közé tartozott. Búcsúztatására december 14-én, a Megyeri temetőben került sor.

Ne menj el mellette!

A fenti címmel írt ki pályázatot a Kulturális Örökség Európai Évében, 2018-ban a Miniszterelnökség Társadalmi és Örökségvédelmi Ügyekért, valamint Kiemelt Kulturális Beruházásokért Felelős Helyettes Államtitkársága. Az újpesti víztornyiról szóló munkájukkal 3. helyezést értek el a Bajza József Általános Iskola 8.A osztályos diákjai: Soós Viktória Vivien, Buzás Péter, Enyedi Botond, Rákosfalvi Kristóf és Somogyi Bence. Tanáruk: Salzer Gabriella.

A Nagy Háborúról szólt a vetélkedő

November 6-án a Károlyi István Általános Iskola és Gimnázium adott otthont az újpesti középiskolák helytörténeti vetélkedőjének. A 25. alkalommal megrendezett verseny győztese a Benkő István Református Általános Iskola és Gimnázium csapata lett, 2. helyen a Babits Mihály Gimnázium végzett, míg a 3. helyezést a Könyves Kálmán Gimnázium érte el.

Új köztéri szobor

Újpest Önkormányzata az újpesti bölcsődék fennállásának 85. éve alkalmából szobrot állíttatott a gyermekgondozók tiszteletére. Koncz Viktória alkotását, az Erzsébet és Király utcák találkozásánál, november 13-án avatták fel.

Akadémikusok fala

A Magyar Tudomány Napja alkalmából, Újpest Önkormányzata és a helyi civil szervezetek vezetői november 14-én 10. alkalommal helyeztek el koszorút az Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakgimnázium és Szakközépiskola homlokzatán lévő márványtáblán. Az eseményen dr. Telek Zoltán, az UV Zrt. vezérigazgatója mondott beszédet.

Babits évforduló

November 26-án emléktábla-újraavatóra került sor Rákospalotán. Babits Mihály születésének 135. évfordulójáról a Fő út 2. szám alatti egykori lakóházánál emlékeztek meg, ahonnan az 1911-12-es tanévben az újpesti gimnáziumba járt tanítani.

Decemberi számunkban az 1. és a 7. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.